

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กุสุมา รัชชมณี. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕.

จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

ชาติกฤตกรถาย. ตติโย ภาโค. ทุกนิปาทวณณา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์คุณผล, ๒๕๖๕.

ปัญญา บริสุทธิ์. โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พ.ศ. ๒๕๕๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. พระนคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๑๖.

วิสุทธ์ บุชยกุล. วิสุทธ์นิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา (ผัน สาลักษณ์). อิลราชคำฉันท์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๐.

เสฐียรโกเศศ. ศิโตปเทศ. ธนบุรี: อมรการพิมพ์, ๒๕๐๗.

บทความ

กุสุมา รัชชมณี. "นิทานปัญจตันตระฉบับภาษาไทย." อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. (มิถุนายน-พฤศจิกายน และ ธันวาคม ๒๕๒๑-พฤษภาคม ๒๕๒๒): ๘๒.

วิทยานิพนธ์

วีรชัย ปิยสุนทรราชวงษ์. การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิชาดก.

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

Books

- Apte, Vaman Shivram. Appendix I. "Sanskrit Prosody". The Practical Sanskrit English Dictionary. 3d ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1965.
- Barnett, L.D. Antiquities of India. Calcutta: Panthi Pustak, 1977.
- Basham, A.L. The Wonder that was India. Calcutta: Rupa & Co., 1967.
- Buhler, G. "The Laws of Manu". The Sacred Books of the East. Translated by Various Oriental Scholars. 25 vols. Delhi: Motilal Banarsidass, 1975.
- Edgerton, Franklin. The Pañcatantra. London: George Allen and Unwin, 1967.
- Kale, M.R. The Hitopadeśa of Narayana. 6th ed. Delhi: Motilal Banarsidass, 1967.
- Kane, P.V. History of Dharmaśāstra. 5 vols. 2d ed. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1973.
- Kangle, R.P. The Kautilīya Arthaśāstra. 3 vols. Bombay: T.V. Chidambaran, 1972.
- Keith, Arthur B. A History of Sanskrit Literature. Delhi: Oxford University Press, 1973.
- Kṛṣṇa, Dvaipāyana Vyāsa. The Mahābhārata. Text as constituted in its critical edition. 4 vols. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute. 1971-1975.
- Lanman, Charles Rockwell. A Sanskrit Reader. 20th ed. Massachusetts: Harvard University Press, 1976.
- Macdonell, Arthur A. A History of Sanskrit Literature. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.
- _____. A Practical Sanskrit Dictionary. London: Oxford University Press, 1976.

Radhakrishnan, S. The Bhagavadgita. London: Harper & Row, 1973.

Sternbach, Ludwik. Cānākya-Nīti-Text-Tradition. 1st ed. Hoshiarpur:
Vishveshvaranand Vedic Research Institute, 1963.

_____. Juridical Studies in Ancient Indian Law. Delhi: Motilal
Banarsidass, 1967.

Vālmīki. Srīmadvālmīkirāmāyanam. Varanasi: Chowkhamba Vidya Bhawan,
1977.

William, Monier M. Dictionary English and Sanskrit. Delhi: Motilal
Banarsidass, 1971.

_____. Sanskrit English Dictionary. London: Oxford University
Press, 1964.

Winternitz, Maurice. A History of Indian Literature. Translated
by Subhadra Jhā. 3 vols. 2d ed. Delhi: Motilal Banarsidass
1977.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เนื้อเรื่องย่อของทีโดปเทศ

เนื้อเรื่องโดยย่อของนิทานหลักทั้ง ๔ เรื่องในทีโดปเทศนั้นขึ้นต้นด้วยบทนำเรื่องว่ายังมีเมืองอยู่เมืองหนึ่งชื่อว่าปาฏลีบุตร ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำภาคีรีตี พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองเมืองนี้ทรงพระนามว่า สุทรรณัม พระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะของผู้เป็นใหญ่ทุกประการ อยู่มาวันหนึ่ง ทรงได้ยินคนผู้หนึ่งกล่าวโคลงขึ้นมา ๒ บทมีข้อความว่า

"ศิลปวิทยานั้น เปรียบประดุจจักขุของสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นเครื่องชี้ให้เห็นอรรถธรรมที่เรามองไม่เห็นทั้งยังช่วยแก้ปัญหาข้อสงสัยต่างๆจนหมดสิ้น ด้วยเหตุนี้ถ้าบุคคลใดไม่มีความรู้ติดตัว บุคคลนั้นก็ไม่ได้แตกต่างไปจากคนตาบอดเลย"

"ความเป็นหนุ่ม เป็นสาว ความร่ำรวย ความเป็นใหญ่และการชาติวิจารณ์ญาณ แม้เพียงสิ่งเดียวก็เป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะ ถ้าใครมีองค์ประกอบทั้ง ๔ นี้ครบบริบูรณ์แล้วอะไรจะเกิดขึ้น"

เมื่อพระราชาทรงได้ยินดังนี้ ก็รู้สึกสลดพระทัยเป็นอันมาก เพราะเหตุว่าพระโอรสของพระองค์ไม่เคยสนพระทัยในการศึกษาหาความรู้เลย คอยแต่จะประพฤติไปในทางที่ผิดอยู่เสมอ พระองค์จึงมีรับสั่งให้บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายมาเข้าเฝ้า ในขณะที่นั้นมหาบัณฑิตผู้หนึ่งนามว่า วิษณุศรมัน บุคคลผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนิติศาสตร์มากและได้ขอรับอาสาสอนพระโอรสทั้งหลายให้มีความรู้ในด้านนิติศาสตร์ภายใน ๖ เดือน วิษณุศรมันจึงเริ่มต้นการสอนด้วยการเล่านิทานหลักตอนแรกคือ การผูกมิตร ซึ่งมีเนื้อเรื่องอยู่ว่า

มีต้นจิวใหญ่อยู่ต้นหนึ่งบนฝั่งแม่น้ำโคทาวารี เป็นที่พักอาศัยของบรรดานกนานาชนิดจากทั่วทุกสารทิศ วันหนึ่งตอนเช้ามีด กาดัวหนึ่งชื่อ ลขุปะตะนะกะ ตื่นนอนขึ้นมา มองเห็นนายพรานเข้าจึงรำพึงว่า "วันนี้เราเห็นสิ่งที่ไม่น่ายินดีแต่เข้าเลย ยังไม่รู้ว่าจะมีสิ่งเลวร้ายอะไรเกิดขึ้น" เมื่อคิดดังนี้ก็บินติดตามนายพรานผู้นั้นไป

ขณะนั้นนายพรานก็ไปรอย เมล็ดข้าวไว้ใต้ตาข่ายแล้วไปแอบซ่อนตัวอยู่ ในขณะที่เดียวกันพยานกพิราบชื่อ จิตรศรีวะ บินผ่านมาพร้อมกับบริวารจึงแลเห็น เมล็ดข้าว เคลื่อนกลาดอยู่บรรดาบริวารร้อนรนจะลงไปกิน เมล็ดข้าว แต่จิตรศรีวะกล่าวตักเตือนไว้ว่า

บางทีความโลภของเราที่อยากจะบินลงไปกิน เมล็ดข้าวนั้นอาจจะทำให้เราต้อง
 เตือนรื้อน เหมือนกับคน เดินทางมีความโลภอยากได้กำไรทอง จนต้องตกไปในปลัก
 เป็นอาหารของ เสือ เฒ่าเจ้าเล่ห์ จิตรกรวิระ เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๑ (คนเดินทาง
 โลภอยากได้กำไรทอง) นกพิราบตัวหนึ่งไม่พอใจในคำพูด เตือนสติของจิตรกรวิระ
 ภายหลังจึงพากันบินลงไปกิน เมล็ดข้าวและติดตามช่วยที่นายพรานดักเอาไว้ พยานก
 พิบราบแนะนำให้บริวารของตนพร้อมใจกันบินพาเอาตาข่ายไปหาพญาหนูชื่อว่า ศิรณยกะ
 จิตรกรวิระขอร้องให้สหายของตนช่วยกักตาข่ายให้จนบรรดานกพิราบ เป็นอิสระกันทั่ว
 หน้า

ฝ่ายกาได้เห็น เหตุการณ์โดยตลอดจึงกล่าวสรร เสริญพญาหนูและแสดงความ
 จำงนอยากคบ เป็นสหายด้วย พญาหนูยังไม่ไว้วางใจจึงซ่อนตัวอยู่ในโพรงแล้วกล่าวว่า
 มิตรภาพระหว่างผู้กินและผู้เป็นอาหารย่อมนำไปสู่ความพินาศ เสมอด้ง เช่นกวางติดกับดัก
 เพราะหลง เชื่อคารมของสุนัขจึงจอก ศิรณยกะ เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๒ (สุนัขจึงจอก
 หลอกกวางจนติดกับดัก) ในนิทานเรื่องนี้ กาชื่อสุพุทธิ เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๓ (แรงแ
 ชรทควะถูกสังหาร เพราะแมว) ฝ่ายลขุปะตะนะกะต้องการจะผูกไมตรีกับศิรณยกะด้วย
 ความจริงใจจึงบอกว่าถ้าพญาหนูไม่ยอม เป็นเพื่อน ตัวเองก็จะอดอาหารยอมตายอยู่
 ตรงนั้น ศิรณยกะได้ฟังกากล่าวสุภาอิตต่าง ๆ จึงออกมาจากโพรงและยอมรับการ เป็น
 สหาย ตั้งแต่นั้นมาสัตว์ทั้งสองจึงสนิทสนมกลม กลียวไปมาหาสู่และแบ่งปันอาหารกันกิน
 จนเวลาล่วงเลยไปช้านาน อยู่มาวันหนึ่ง กาปรึกษา กับพญาหนูว่าอยากจะชวนกันย้าย
 ไปหาทำเลอื่นที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ พญาหนูตอบตกลง กาจึงชวนพญาหนูไปหาเพื่อน
 เต่าของตนชื่อว่า มันณะระ เมื่อแนะนำให้หนูและ เต่ารู้จักกันแล้ว กาจึงเล่า เรื่อง
 ของพยานกพิราบให้เต่าฟังโดยตลอด เต่าเกิดความ เสื่อมใสในตัวพญาหนูแล้วก็สอบ
 ถามประวัติความเป็นมาของพญาหนู พญาหนูจึง เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๔ (ปริพพาชก
 จูทากรรมและวิณกรรม) ในนิทานเรื่องนี้ วิณกรรม เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๕
 (นางลีลาวดีกับสามีเฒ่า) ศิรณยกะ เล่านิทานข้ออีก เป็น เรื่องที่ ๖ (สุนัขจึงจอกถูก
 ธนูตาย เพราะความโลภ) สัตว์ทั้งสามคือกา หนูและ เต่าก็ร่วมกันอยู่กันมา เป็นเวลานาน
 จนกระทั่งวันหนึ่ง กวางชื่อ จิตรรางคะตกใจวิ่งหนีภัยมา สัตว์ทั้งสามจึงคิดว่าผู้ที่ทำให้
 กวางตื่นตกใจนั้นคงกำลังติดตามมาแน่ จึงพากันหนีเอาตัวรอด เต่าก็รีบคลานลงน้ำ

พญาหนูวิ่งเข้าโพรง ส่วนกาบินขึ้นไปเกาะอยู่บนยอดไม้สูงเพื่อสำรวจดูบริเวณรอบ ๆ เมื่อไม่เห็นมีใครมาจึงบินลงมาบอกเพื่อน ๆ สัตว์ทั้งหลายก็ออกมาจากที่ซ่อนของตน เต่าหักท่ายปราศรัยกว้างและชักชวนให้อาศัยอยู่ด้วยกัน กวางเล่าสาเหตุที่ตนเองนั้น รุ่งดกใจหนีภัยมา เพราะว่ากษัตริย์รุกรามมาจะทะทรงยกกองทัพปราบปรามดินแดนใกล้เคียง ในขณะที่กองกำลังได้พักแรมกันอยู่บนฝั่งแม่น้ำจันทระภาคาและตนได้ยินข่าวมาว่า ในวันพรุ่งนี้จะเคลื่อนทัพมาที่นี่ จึงคิดว่าภัยอันตรายกำลังจะมาถึง สมควรที่พวกตนจะต้องหาเส้นทางหนีไปอยู่ที่อื่นได้แล้ว กาและเต่าเห็นพ้องด้วยแต่พญาหนูเป็นผู้รอบคอบกล่าวว่า เต่าจะย้ายไปอยู่หนองน้ำอื่นอย่างปลอดภัยได้อย่างไร จึงคิดอุบายแล้ว เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๗ (จารย์ตถวาทกรรยา) ในนิทานเรื่องนี้สาวใช้เล่านิทานข้อ เรื่องที่ ๘ (ข้างตกหล่ม เพราะอุบายสุนัขจิ้งจอก)

เต่ามีนถะระตกใจกลัวไม่เป็นอันฟังอุทาหรณ์ของเพื่อน รีบตะลิตะลานคลานไปหาหนองน้ำอื่น สัตว์ที่เหลืออีกสามตัวก็รีบติดตามไปด้วย เต่าคลานหนีไปไม่ได้ไกล ก็ถูกนายพรานจับมัดไว้ กวาง กาและหนูรู้สึกเสียใจที่เพื่อนถูกจับ ได้แต่คอยติดตามดูอยู่ห่าง ๆ หิรัณยกะออกอุบายให้กวางทำเป็นนอนตายอยู่ริมน้ำ และให้กาเกาะอยู่บนตัวกวางทำท่าทางว่ากำลังจิกเนื้อกินอยู่ ฝ่ายนายพรานเห็นคเหิน้อยเมื่อล้าจึงหยุดดื่มน้ำแล้วนั่งพักใต้ต้นไม้ เหลียวไปเห็นกวางนอนตายอยู่จึงตั้งเต่าไว้แล้วตรงไปหา กวาง หนูได้โอกาสก็กัด เชือกที่ผูกเต่าไว้จนขาด เต่าจึงรีบคลานหนีลงน้ำไปได้ ส่วนกวางเห็นนายพรานเข้ามาใกล้ก็รีบลุกขึ้น ผ่นหนีไป นายพรานกลับมาที่โคนต้นไม้ก็ไม่พบเต่าเสียแล้ว ต้องเดินกลับบ้านด้วยความผิดหวัง ส่วนหนู กา กวางและเต่า ก็กลับสู่ที่อยู่ของตน อาศัยอยู่อย่างมีความสุขตลอดกาล

ในนิทานหลักตอนที่ ๒ เรื่องการแตกมิตร มีเนื้อเรื่องอยู่ว่าพ่อค้าคนหนึ่ง วรรรมานะอาศัยอยู่ในเมืองสุวรรณวดีทางตอนใต้ของประเทศ ได้เดินทางค้าขาย โดยใช้โคสองตัวชื่อ สัญชีวกะและนนทกะ เข้าเทียมแอกบรรทุกสินค้าชนิดต่าง ๆ จนเต็ม เกวียนแล้วมุ่งหน้าสู่เมืองภาคมีระ ขณะที่เดินทางมาถึงป่าใหญ่ชื่อ สุทรคะ โคชื่อ สัญชีวกะ เกิดข้อเท้าหัก เดินทางต่อไปไม่ไหว วรรรมานะจึงตัดสินใจเข้า เมืองธรรมปุระ หาซื้อโคตัวใหม่มาเทียมแอกแล้วรีบ เดินทางต่อไป ทิ้งให้สัญชีวกะ เดินโยกเขยกสามขาอยู่แต่เดียวตายในป่าแห่งนั้น

วันเวลาผ่านไปโคสญชิวกะมีร่างกายแข็งแรงดี เหมือนเดิมก็ศึกษาคณะของสัง
เสียงร้องก้องป่า วันหนึ่งราชสีห์ผู้เป็นใหญ่ในป่านั้นชื่อ ปิงคะละกะ กระจายน้ำจึงลง
ไปยังฝั่งแม่น้ำมูนาแต่เมื่อได้ยินเสียงร้องของโค เขาก็เกิดตกใจกลัวยังไม่ทันได้ดื่ม
น้ำก็รีบแผ่นกลับถ้ำของตน ยืนนิ่งอยู่กับที่แล้วนึกประหลาดใจว่าเสียงร้องนั้น เป็นเสียง
ของสัตว์ชนิดใดกันแน่ สุนัขรับใช้ของราชสีห์สองตัวชื่อ กะระภูกะและทะมะนะกะ เห็น
อาการปริยายของเจ้านายจึงอดแปลกใจไม่ได้ ทะมะนะกะถามสหายของตนถึงสาเหตุ
ที่ราชสีห์วิ่งแผ่นหนีภัยมา กะระภูกะกลับตัดบทว่าไม่ควรจะไปยุ่งกับกิจธุระของผู้อื่น
ผิฉะนั้นอาจจะต้องเดือดร้อน เหมือนกับลิงไปถอนลิ่มที่เขาใช้ถ่างไม้ไว้ กะระภูกะจึง
เล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๑ (สิงขณถอนลิ่ม) จากนั้นก็เล่านิทานซ้อนอีก เป็น เรื่องที่ ๒
(ลาถูกตีเพราะแผดเสียง) สุนัขจึงจอกทั้งสองโต้เถียงกันอยู่สักพักหนึ่งก็ตกลงใจพา
กันไปหาราชสีห์ ทะมะนะกะถามเรื่องราวที่น่าสงสัยกับราชสีห์ ปิงคะละกะจึงเล่าว่า
ตัวเองได้ยินเสียงร้องของสัตว์ประหลาด เสียงนั้นดังกึกก้องน่ากลัวมากคิดว่าสัตว์
ตัวนั้นคงมีกำลังมากมายทีเดียวจึงคิดจะหลบหนีไปอยู่เสียที่อื่น ทะมะนะกะจึงเตือนสติ
ว่าควรจะพิสูจน์ เรื่องราวให้กระจ่างก่อนพร้อมกับรับอาสาสืบเสาะหาข้อเท็จจริงใน
เรื่องนี้เองและทะมะนะกะกับกะระภูกะก็พากันออกไปจากที่นั่น กะระภูกะพูดขึ้นว่า
ทะมะนะกะไม่ควรจะไปรับอาสาเลย เพราะยังไม่รู้ว่าจะแก้ไขเหตุการณ์ได้หรือไม่
ส่วนทะมะนะกะหัวเราะขบขันเพราะตนเองรู้สาเหตุที่แท้จริงอยู่แล้วว่าเสียงร้องนั้น
ความจริงเป็นเสียงร้องของโคที่กำลังศึกษาคณะเท่านั้นเอง แต่เหตุที่ตนเองยังไม่บอก
ให้ราชสีห์รู้ก็เพราะยังไม่ต้องการให้ราชสีห์พ้นจากการพึ่งพาอาศัยตนเอง ทะมะนะกะ
เล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๓ (แมวทอกรรณฆ่าหนู) หลังจากนั้นสุนัขจอกทั้งสองตัวก็พา
กันไปหาโคตัวนั้นแล้วพามาเข้าเฝ้าราชสีห์ ทะมะนะกะกล่าวกับราชสีห์ว่าผู้ที่ส่งเสียง
ร้องกึกก้องในวันนั้นก็คือสญชิวกะผู้ี่เอง เมื่อได้ยินแต่เสียงไม่ทันรู้ว่า เป็นอะไรก็ไม่
ควรตกใจกลัวแล้วทะมะนะกะก็เล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๔ (หญิงงามเมืองที่โลกเคารพ)
ตั้งแต่นั้นมาราชสีห์กับโคก็รักใคร่กลมเกลียว อาศัยอยู่ด้วยกันในป่าเป็นเวลาช้านาน

อยู่มาวันหนึ่ง พี่ชายของปิงคะละกะชื่อ สัตัพทกรรม มาหา ปิงคะละกะจึง
ออกไปล่าเหยื่อมาเลี้ยงต้อนรับ ขณะนั้นสญชิวกะเข้ามาถามว่าเนื้อสัตว์ที่ออกล่ามาได้
ในวันนี้หายไปไหนหมด ปิงคะละกะตอบว่าป่านนี้สุนัขจอกสองตัวนั้นคงกินหมดแล้ว

สัญญาจะจึงกล่าวเตือนว่าหะมะนะกะกับกะระฎะกะกำลังอันไม่สมควร สัตว์พรกรรม
ได้ฟังเรื่องราวจึงพูดแนะนำปิงคะละกะผู้ เป็นน้องว่าควรจะปลดตำแหน่งหน้าที่ของสุนัข
จึงจอก ๒ ตัวออกจากความเป็นผู้ดูแลเสียบึงอาหาร แล้วตั้งให้โคสัญญาจะดำรงตำแหน่ง
แทน เพราะเหตุว่าโค เป็นสัตว์ที่กินแต่เพียงธัญพืช เป็นอาหาร เท่านั้น

เมื่อ เป็น เช่นนี้หะมะนะกะและกะระฎะกะก็ไม่สามารถแยกอาหารเอาไว้
กินดังเช่นเคย ได้แต่ปรับทุกข์กันว่าต่อไปนี้จะทำอย่างไรดี หะมะนะกะพูดว่า ไม่ควร
จะโกรธ เศร้า เสียใจ เพราะ เรื่องทั้งหมดนี้เป็นความผิดของพวกเขาตนเองที่พาโคสัญญาจะ
ให้มารู้จักกับราชสีห์ปิงคะละกะ หะมะนะกะเล่านิทานย้อน เรื่องที่ ๕ (ชายเลี้ยงวัว
ข้างกัลบก และภรรยา) หะมะนะกะกล่าวต่ออีกว่า ถึงอย่างไรก็ตาม ในเมื่อตัวเอง
ทำให้โคกับราชสีห์เป็นมิตรกันได้ ก็ยอมหาอุบายทำให้สัตว์ทั้งสองนั้นแตกออกกันได้เหมือน
กัน หะมะนะกะเล่านิทานย้อน เรื่องที่ ๖ (ภรรยาคนเลี้ยงโคกับชายขี้) และนิทานย้อน
เรื่องที่ ๗ (กาทำอุบายฆ่าเห่า) ในนิทานย้อน เรื่องที่ ๗ นี้ กาตัวผู้เล่านิทานย้อน
เรื่องที่ ๘ (ราชสีห์หลงกลกระต่าย)

เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว หะมะนะกะก็เข้าไปหาปิงคะละกะแล้วอุบายว่า เตี่ยวี่
โคสัญญาจะดูเหมือนปิงคะละกะหะ เยอหะยานอยากตั้งตัว เป็นใหญ่ปกครองสัตว์ในป่านี้ เสียเอง
ปิงคะละกะได้ฟังก็ประหลาดใจไม่ เชื่อว่าจะ เป็นไปได้ จึงคิดว่า จะต้องตรวจดูให้แน่ชัด
เสียก่อนว่าสัญญาจะมีอำนาจมาก เพียงใด หะมะนะกะเตือนว่าควรที่จะประมาณกำลัง
ของศัตรูก่อนลงมือต่อสู้ แล้วก็เล่านิทานย้อน เรื่องที่ ๙ (นกภูฏานเกาะเอาชนะพระสมุทร)
หะมะนะกะกล่าวต่อไปว่าถ้าสัญญาจะ เข้ามาด้วยลักษณะ เตรียมพร้อม เมื่อนั้นขอให้
ปิงคะละกะระวังตัวไว้ ต่อจากนั้นหะมะนะกะก็ไปหาสัญญาจะหลอกว่าปิงคะละกะไม่
พอใจและคิดจะทำร้าย เมื่อโคปิงคะละกะตั้งท่า เตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ เมื่อนั้นขอให้
สัญญาจะ เตรียมพร้อม เช่นกัน ครั้นแล้วหะมะนะกะก็ไปหาปิงคะละกะบอกว่าสัญญาจะ
ผู้ทรยศกำลัง เตรียมตัวมาแล้วขอให้ตั้งท่าพร้อมไว้ เมื่อสัญญาจะ เข้ามาเห็นปิงคะละกะ
ทำท่าตามที่หะมะนะกะกล่าวเตือนไว้ไม่มีผิด ตนเองจึงตั้งท่าเช่นนั้นบ้าง เมื่อ เป็น
เช่นนี้สัตว์ทั้งสองก็ต่อสู้กันผลปรากฏว่าสัญญาจะถูกฆ่าตาย ปิงคะละกะรู้สึก เสียใจ
ในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป หะมะนะกะจึงปลอบใจว่าไม่ควรเสียใจในการสังหาร
ศัตรู ปิงคะละกะจึงค่อยคลายทุกข์มีอาการ เป็นปกติดังเดิม

เนื้อเรื่องของนิทานหลักตอนที่ ๓ เรื่องสงครามมีอยู่ว่า พญาหงส์ศิรัยครรภ
 ผู้เป็นใหญ่ในบรรดานกจระนำทั้งปวงอาศัยอยู่ ณ ทะเลสาบปัทมเกษิในกรรปุทริป วันหนึ่ง
 ในขณะที่พญาหงส์กำลัง เบิกบานสำราญกายอยู่บนบัลลังก์บัวมีเหล่าบริวารล้อมรอบ
 นกยางชื่อ ทิรมมุข เพิ่งกลับมาจากต่างแดนเข้ามาแจ้งข่าวสำคัญว่าบริเวณภูเขาวินิชัย
 ในชมพูทริป มีนกยางชื่อ จิตรวรรณ เป็นพยานกปกครองอยู่ที่นั่น นกยางเล่าเหตุการณ์
 ว่าในขณะที่ตนกำลังหาอาหารกินอยู่ในป่า บริวารของนกยางก็เฝ้าดูมาพบเข้า ต่างฝ่าย
 ก็อวดความยิ่งใหญ่ในทริปของตน นกยางกล่าววาทจาตูกบบริวารของนกยางว่า ชมพูทริป
 เป็นดินแดนแห่งแล้งทुरกันดาร เปรียบกันไม่ได้กับกรรปุทริปซึ่ง เหมือนกับสรวงสวรรค์
 นกพวกนี้จึงโกรธแค้นนกยาง เป็นอันมาก ทิรมมุข เล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๑ (นกเดือน
 พวงลิงโง่) พญาหงส์เล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๒ (ลาในหนึ่งเสื่อ) ต่อจากนั้นเหล่าบริวาร
 ของจิตรวรรณพากันรุมจิกนกยาง ทั้งยังพูดก้าวร้าวพญาหงส์ต่าง ๆ นานา บริวารของ
 นกยางจิตรวรรณเล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๓ (กระต่ายหลอกข้าง)

หลังจากนั้น นกยางก็ถูกพาตัวไปพบกับพยานกยาง นกยางจิตรวรรณได้ฟัง เรื่อง
 ราวทั้งหมดจากบริวารของตน นกแร้งชื่อ ทูทรรสี เป็นนกมนตรีของจิตรวรรณชักถาม
 นกยางจนกระทั่งรู้ว่านกจักรพราภชื่อ สรรวิษณะ เป็นนกมนตรีอยู่ที่กรรปุทริป ขณะนั้น
 นกแขกเต้าพูดขึ้นว่า กรรปุทริปและเมืองเล็กอื่น ๆ นั้นอยู่ในเขตของชมพูทริปทั้งสิ้น
 เพราะเหตุนี้บารมีของพยานกยางย่อมแผ่ไปทั่วถึง นกยางได้ฟังดังนั้นจึงคัดค้านว่าถ้า
 ถ้อยคำของนกแขกเต้าเป็นจริง นายของตนคือพญาหงส์ศิรัยครรภก็ย่อมมีอำนาจเหนือ
 ดินแดนชมพูทริปเช่นกัน นกแขกเต้าต้องการให้นกยางพิสูจน์ นกยางจึงตำราบและ
 ขอให้พยานกยางจิตรวรรณส่งทูตไปเจรจา

นกยางจิตรวรรณคิดหาทูตที่เหมาะสม นกแร้งจึงเสนอให้นกแขกเต้าเป็นทูต
 เดินทางไปพร้อมกับนกยางทิรมมุข นกแขกเต้าพร้อมรับคำสั่งแต่ไม่ประสงค์จะ เดินทาง
 าร่วมกับนกยาง นกแขกเต้าเล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๔ (หงส์ถูกยิงตายเพราะกาชั่ว)
 เรื่องที่ ๕ (นกกระทาถูกฆ่าเพราะกา) เรื่องที่ ๖ (ช่างทำรถถูกภรรยาหลอก)

ในไม่ช้านกแขกเต้าและนกยางต่างก็เดินทางมาถึงกรรปุทริป พญาหงส์
 ศิรัยครรภจึงปรึกษา เรื่องนี้กับนกจักรพราภในที่ลับ เพราะต้องการสืบสวนสา เหตุที่แท้จริง

นงจักรพราภจึงแนะนำให้ส่งผู้สอดแนมไปดูกำลังและความบกพร่องของฝ่ายตรงข้าม และให้เอาใจนกแขกเต้าผู้เป็นบุตร รั้งตัวเอาไว้ก่อนจนกว่าจะสร้างบ้อมค่ายเสร็จ เรียบร้อย จากการแนะนำของนงจักรพราภ พญาหงส์ทศวรรษครภจึงมีคำสั่งให้เรียก นกसारสะ เข้ามาพบ เพื่อที่จะมอบหมายหน้าที่ในการสร้างบ้อมค่ายดังกล่าว นกसारสะ กล่าวกับพญาหงส์ว่าความจริงตนเอง เตรียมบ้อมค่ายไว้นานแล้ว เพียงแต่ต้องการ เสบียงอาหาร เท่านั้นเอง ในขณะนั้นนกรักษาการภายนอกเข้ามารายงานว่ากาชื่อ เมฆวรรณ เดินทางมาจากสิงหลหรือค้อยอยู่พร้อมกับบริวารที่หน้าประตู จะขอเข้าเฝ้าพญาหงส์ ทศวรรษครภพญาหงส์จึงสั่งให้จัดการรับรองพวกนกเหล่านั้น แต่นงจักรพราภค้านว่า เขาเป็นนกสัญจรไปมาบนบกไม่เหมือนกับพวกคนที่สัญจรไปมาในน้ำ กาจึงมักจะเข้า ข้างศัตรูของพวกตนเสมอ ยังไม่ควรต้อนรับขับสู้นงจักรพราภเตือนพญาหงส์ว่าไม่ควร ละทิ้งพรรคพวกของตนด้วยการสมัครสโมสรกับฝ่ายอื่น แล้วจึงเล่านิทานซ้อน เรื่องที่ ๗ (จึงจอกสีคราม) พญาหงส์รับฟังแต่ก็ เห็นควรให้รับรอง เสี่ยงดูไปก่อนจึงค่อยคิดไตร่ตรอง ภายหลัง ต่อมานงจักรพราภรายงานต่อพญาหงส์ว่าได้จัดการส่งผู้สอดแนมไปแล้ว และ บัดนี้ก็ได้อะไร เตรียมบ้อมค่ายไว้พร้อมแล้ว จึงควรส่งตัวนกแขกเต้าไปเสียที พญาหงส์ จึงสั่งให้เรียกตัวนกแขกเต้าเข้ามาพบ นกแขกเต้าพูดจาอุหมิ่นจนทำให้พญาหงส์มีโทสะ กาเมฆวรรณทนฟังอยู่ไม่ได้จึงอาสาฆ่านกแขกเต้าด้วยตนเองแต่นกมนตรีเข้าห้ามไว้ เสียก่อนพร้อมกับชี้แจง เหตุผลให้เห็นว่า ชุดนั้น เป็นบุคคลสำคัญ ไม่สมควรทำอันตราย แก่เขา พญาหงส์กับกาเมฆวรรณจึงค่อยคลายความโกรธลง นงจักรพราภจึงออกมาสั่ง นกแขกเต้าพร้อมทั้งอธิบาย เรื่องราวให้นกแขกเต้าเข้าใจแล้วมอบสิ่งของมีค่าให้พอ สมควร

เมื่อนกแขกเต้า เดินทางกลับมายังดินแดนของตนก็รีบแจ้งให้นกยูงจิตรวรรณ เตรียมพร้อมในการรบได้ตั้งแต่บัดนี้ นกยูงจิตรวรรณจึง เรียกบรรดานกมนตรี เข้าประชุม ในทันที นกแครงเสนอว่าไม่ควรรีบยกทัพไปโดยยังไม่ได้รู้กำลังของศัตรู นกยูงจึงขอร้อง ให้นกแครงแนะนำวิธีปราบปรามศัตรู นกแครงจึงบอกวิธีการจัดทัพและกลยุทธ์ในการรบ ให้ ครั้นแล้วพยานกยูงจิตรวรรณก็ยกทัพออกตามมงคลฤกษ์ที่โทรทำนายไว้ สายลับฝ่าย กรรปุรทวีปู้ เห็นเหตุการณ์เข้าจึงรีบกลับไปรายงานให้พญาหงส์ทศวรรษครภทราบว่า กองกำลังกองกำลังของนกยูงกำลังจะมาถึงแล้ว ขณะนี้ตั้งค่ายอยู่ที่ภูเขามลัย ขอให้ ระวังป้องกันค่ายไว้ให้ดี เพราะตนเองสืบทราบมาว่านกแครงผู้มนตรีได้ส่งไส้ศึก เข้า

มาอยู่ในป้อมนี้แล้ว นกจักรพรรดจึงรีบพูดสวนขึ้นมาอย่างมั่นใจว่าผู้้นั้นต้อง เป็นนก
เมฆวรรณแน่นอน แต่พญาหงส์ไม่เห็นด้วยเพราะครั้งก่อนกาดังใจจะช่วยนกแขกเต้า
และกล่าวเสริมว่าแม้ก่าจะเป็นผู้มาอยู่ใหม่ก็ยังไม่ทำประโยชน์แก่พวกตน พญาหงส์เล่า
นิทานข้อเรื่องที่ ๘ (วีรกรรมวายบุตรเป็นราชพลี) นกจักรพรรดมีความเห็นว่า ควร
ยอมให้เจ้านายขุน เคือง เสียดีกว่าที่จะแนะนำให้ไปสู่ความพินาศ แล้วก็เล่านิทานข้อ
เรื่องที่ ๘ (ช่างโกนผมฆ่าตายจาก เพราะหวังสมบัติ)

ต่อจากนั้นสายลับได้มารายงานให้พญาหงส์รู้ว่านกยูงจิตรรวรรณไม่เชื่อคำ
ตักเตือนของนกร้างผู้ เป็นมนตรีและไม่มีการสร้างป้อมค่ายป้องกัน นกผู้เป็นมนตรีจึง
แนะนำให้พญาหงส์ส่งนกลสารสะคุมกำลังไปทำลายกองทัพของนกยูงที่บริเวณแม่น้ำ ภูเขา
ป่าและตามถนนหนทาง ทั้งกลางวันและกลางคืน

กล่าวถึงนกยูงจิตรรวรรณถูกลอบโจมตีจนกองกำลัง เหลือน้อยลงจึง เป็นทุกข์
ร้อนใจเป็นอันมาก ก็กล่าวตักเตือนนกร้างที่ทำเพิกเฉยกับตน นกร้างกล่าวเตือนว่าพญา
จิตรรวรรณใช้แต่กำลังเข้าต่อสู้ ไม่ใช่ปัญญาวิจรรย์ให้รอบคอบ ทั้งยังไม่เชื่อคำตักเตือน
ของตน จึงต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ นกยูงจิตรรวรรณรู้ว่าตัวเองเป็นฝ่ายผิด จึงกล่าว
คำขอโทษและขอร้องให้นกร้างแนะนำวิธีที่จะนำกองทัพที่เหลืออยู่ล่าถอยกลับไปยังภูเขา
วินชัย แต่นกร้างกลับเสนอให้ยกทัพเข้าทำลายป้อมของพญาหงส์ จิตรรวรรณจึงทำตาม
คำแนะนำ กล่าวฝ่ายนกร้างที่ระดมผู้สอดแนม เมื่อรู้เห็นเหตุการณ์เข้าก็รีบมาบอกต่อ
นายของตนว่าจิตรรวรรณนำกองทัพอันน้อยนิดมาล้อมป้อมค่ายไว้แล้ว หลังจากนั้นในไม่
ช้าทั้งสองฝ่ายก็เข้าทำการต่อสู้กัน ในขณะที่กำลังชุมนุมวุ่นวายกันอยู่นั้น กาก็ลอบวาง
เพลิงตามที่ต่าง ๆ ภายในป้อมค่ายทำให้กองทัพของพญาหงส์ที่ระดมกลับสนอลหม่าน
จนไม่เป็นกระบวน พวกหนีลงน้ำเอาตัวรอด ไก่ผู้ เป็นแม่ทัพของนกยูงจิตรรวรรณก็ตรง
เข้าทำร้ายพญาหงส์จนได้รับบาดเจ็บ นกลสารสะก็รีบ เข้ามาขัดขวางและต่อสู้เพื่อปกป้อง
นายของตน จิกตีไก่จนตาย ภายหลังนกลสารสะ เองก็ถูกกองทัพของนกยูงจิตรรวรรณทำร้าย
จนตายเช่นกัน เมื่อจิตรรวรรณเข้าป้อมได้ก็สั่งให้รวบรวมสิ่งของต่าง ๆ กลับไป บรรดา
นกกบริวารก็พากันส่งเสียง สรร เสริญนกยูงจิตรรวรรณกันเป็นการใหญ่

นิทานหลักตอนสุดท้าย เรื่อง ความสงบ มีเนื้อเรื่องต่อจากบทที่ ๓ ว่า เมื่อสงครามระหว่างนกยูงจิตรวรรณและพญาหงส์หิรัญครรภได้ยุติลง ทั้งสองฝ่ายก็เจรจาสงบศึกกันโดยมีนกแร้งและนกจักรพราว เป็นตัวแทนของแต่ละฝ่าย โดยมีเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้

เมื่อสงครามสงบลง พญาหงส์หิรัญครรภและนกจักรพราวพูดจาหาเรื่องกันว่า ผู้ที่ลอบวางเพลิงจนทำให้ป้อมแตกนั้นต้องเป็นกาเมฆวรรณอย่างแน่นอน เมื่อพูดคุยกันถึงเรื่องนี้ นกจักรพราวจึงเอ่ยขึ้นว่า คนโง่งที่ไม่ยอม เชื่อฟังคำตักเตือนของเพื่อนฝูง ย่อมประสบกับความวิบัติ แล้วจึงเล่านิทานข้อเรื่องที่ ๑ (หงส์ช่วยเต่าโง่) ในนิทานเรื่องนี้ เต่ากับพุกศรีก็เล่านิทานข้อเรื่องที่ ๒ (ปลา ๓ ตัว) ซึ่งก็มีนิทานข้ออีกเป็น เรื่องที่ ๓ โดยปลาปรตยุดบินนมติเล่าเรื่อง (ภரியานายพาณิชกับชายชู้) ย้อนกลับไปนิทานข้อเรื่องที่ ๑ หงส์เล่านิทานข้อเรื่องที่ ๔ (ฟังพอนกินลูกนกยาง)

ในขณะนั้นนกยางที่รุมขเข้ามาถึงที่นั่นแล้วพูดว่าตนเองได้เตือนให้สร้างป้อมค่ายป้องกันไว้แต่แรกแล้วแต่พญาหงส์ไม่ปฏิบัติตาม จนต้องพ่ายแพ้แก่ศัตรูเช่นนี้ และกล่าวต่อไปอีกว่าการเผาป้อมค่ายนี้ก็เป็นผลงานของกาเมฆวรรณ ผู้รับอาสาสมัครมาทำ เมื่อเผาป้อมค่ายสำเร็จ กาก็บินหนีกลับไป

กล่าวฝ่ายพญานกยูงจิตรวรรณคิดจะให้บำเหน็จรางวัลเป็นการตอบแทนผลงานของกาเมฆวรรณจึงปรึกษากับนกแร้งว่าจะอภิเษกกาให้ครองกรรปรุทวีป แต่นกแร้งคัดค้านว่าควรให้รางวัลอื่นดีกว่า ไม่ควรแต่งตั้งคนต่ำด้อยให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ เพราะ เมื่อผู้นั้นเริ่มมีอำนาจก็จะคิดกำจัดเจ้านายเสีย นกแร้งจึงเล่านิทานข้อเรื่องที่ ๕ (หนูกัดฆ่าพระมณี) แล้วนกแร้งก็กล่าวถึงความโกลาหลโดยการเล่านิทานข้อเรื่องที่ ๖ (นกยางตายเพราะอยากกินปู) แม้นกยูงจิตรวรรณจะได้ฟังคำตักเตือนของนกแร้งแต่ก็อดที่จะแสดงความคิดเห็นส่วนตัวไม่ได้ จึงอ้างเหตุผลว่า ควรให้กาเมฆวรรณเป็นใหญ่อยู่ที่กรรปรุทวีปนี้เพื่อที่จะได้คอยส่งสิ่งของดี ๆ ไปให้พวกตนให้ยังงูเขารินฮัย นกแร้งหัวเราะพลาญพูดว่า ผู้ใดหลงยินดีกับเหตุการณ์ข้างหน้า จะประสบแต่ความเดือดร้อน แล้วก็เล่านิทานข้อเรื่องที่ ๗ (พราหมณ์เพื่อฝันจนทำหม้อแตก) นกยูงจิตรวรรณไม่มีท่วงทีจะโต้แย้ง เหตุผลได้ก็ขอร้องให้นกแร้งแนะนำว่าตนควรจะทำอย่างไรต่อไป

นงกระแ้างอ้างว่าการทำลายน้อมค้ำยของศัตรุนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยอุบายของตน เพราะฉะนั้นนงยกยุงควรที่จะ เชื่อฟังคำแนะนำของตนโดยการยกทัพกลับไปยังชมพูทวีป เพราะขณะนั้นฤดูฝนก็ใกล้จะมาถึงแล้ว ถ้ายังขึ้นทำสงครามต่อไปอีกในดินแดนของศัตรู ด้วยกำลังกองทัพที่ทัดเทียมกัน กองทัพของพญานกยุงอาจจะพลาตพลังแล้ว เมื่อนั้นการ ถอยทัพกลับประเทศก็เห็นที่จะทำได้ยาก เพราะฉะนั้นวิธีที่ดีที่สุดก็คือ ควรเจรจาสงบ สึกแล้วรีบถอยทัพกลับไป แล้วนงกระแ้างก็เล่านิทานข้อที่ ๘ (สุนทรบริบทกับอุปสุนทร)

ฝ่ายนงจักรพราภผู้เป็นบิรवारของพญาหงส์ศิริมยครภได้ทราบเรื่องราว การสนทนาระหว่างพญานกยุงจิตรวรรณและนงกระแ้างบุรทรศิจากนกยุงจารบุรุษ ก็แนะนำพญาหงส์ผู้เป็นนายของตนว่า ถึงแม้นกกระแ้างคิดจะผูกไมตรีกับพวกตนแต่นกยุง จิตรวรรณคงจะไม่ยินยอมด้วย เพราะฉะนั้นขอให้พญาหงส์ส่งนกยุงชื่อ วิจิตร ให้ถือ สาส์นลับไปส่งให้กับพญานกสารสะแห่งสิงหลทวีปผู้มีนามว่า มหาพล เพื่อขอร้องให้ ช่วยก่อกำลังขึ้นภายในชมพูทวีป พญาหงส์เห็นพ้องด้วยกับคำแนะนำของนงจักรพราภ จึงสั่งให้รับจัดการในทันที ในขณะที่เดียวกันนกยุงจารบุรุษเข้ามารายงานพญาหงส์ว่า ตนได้ยึนนกยุงจิตรวรรณตามกาเมฆวรรณถึงอุบายในการหลอกลวงเข้าศึก และกานั้นก็ ได้เล่านิทานข้อที่ ๘ (พราหมณ์แบกแพะ) และ เรื่องที่ ๑๐ (บิรवारราชสีห์หลอก ข่าอฐ) จากนั้นนกยุงก็ถามต่อไปว่าทำไมกาจึงสนิทสนมกลมเกลียวอยู่ในหมู่ศัตรูได้เป็น เวลานาน กาจึงอธิบายแล้วเล่านิทานอุทาหรณ์ประกอบ เป็นนิทานข้อที่ ๑๑ (กบถกฐเฒ่าประหาร)

หลังจากนั้นนงกระแ้างจากชมพูทวีปรีบร้อนเข้ามารายงานนกยุงจิตรวรรณว่า บัดนี้นกสารสะแห่งสิงหลทวีปได้ยกกองทัพเข้าบุกชมพูทวีปแล้ว นกยุงได้ฟังถึงกับโกรธ แค้นมากคิดจะยกกองทัพไปเช่นฆ่าชนิดถอนรากถอนโคน แต่นงกระแ้างเป็นผู้เห็นการณ์ไกล ทักท้วงว่าไม่ควรทำสงครามกับศัตรูหลายฝ่ายในเวลาเดียวกันไม่ควรมีวเมอาอำนาจ แยกโทษ เพราะสิ่งเหล่านี้จะทำให้เดือดร้อนภายหลัง แล้วนงกระแ้างก็เล่านิทานข้อที่ ๑๒ (พราหมณ์ฆ่าฟังพอนผู้ซื่อสัตย์) นกยุงได้ฟังคำตักเตือนของนงกระแ้างจึงค่อยคลาย ความโกรธลง นงกระแ้างก็แนะนำให้ไปเจรจาสงบศึกกับพญาหงส์ หลังจากทั้งสองฝ่าย เสร็จจากผูกสัมพันธ์ไมตรีกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นกยุงจิตรวรรณพร้อมทั้งบิรวารก็เดินทาง กลับสู่ชมพูทวีปของตน นิทานหลักทั้งสี่ตอนของวิษณุกรรมก็เป็นอันจบลงเพียงเท่านี้ บรรดา โอรสทั้งหลายก็ได้ เรียนรู้ประวัติศาสตร์จนหมดสิ้นสมดังที่พระราชาสูทรรัตนทรงตั้งความหวังไว้

สรุปได้ว่าสี่โตปเทศแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็น ๔ บทใหญ่กล่าวคือมีนิทานหลักอยู่ ๔ ตอนด้วยกัน นิทานหลักแต่ละตอนก็มีนิทานอุทาหรณ์เป็นนิทานซ้อนอยู่จำนวนต่าง ๆ กัน และบางเรื่องก็เป็นนิทานซ้อนของนิทานซ้อนอีกทีหนึ่งซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นิทานหลักตอนที่ ๑ การผูกมิตร มีนิทานซ้อน ๘ เรื่องคือ

๑. คนเดินทางโลกอยากได้กำไลทอง
๒. สุนัขจิ้งจอกหลอกกวางจนติดกับดัก
๓. แร้งซรทคะถูกสังหารเพราะแมว (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๒)
๔. บริพพลชกจตุหารรถและวิณากรรถ
๕. นางสีลาวตีกับสามีเฒ่า (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๔)
๖. สุนัขจิ้งจอกถูกธนูตายเพราะความโลภ
๗. จารุทัตถววยภรรยา
๘. ช้างตกหล่มเพราะอุบายสุนัขจิ้งจอก (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๗)

นิทานหลักตอนที่ ๒ การแตกมิตร มีนิทานซ้อน ๘ เรื่องคือ

๑. ลิงชนถอนลิ้ม
๒. ลาถูกตีเพราะแพดเสียง
๓. แมวทอิกรรถฆ่าหนู
๔. หญิงงาม เมืองที่โลก เคารพ
๕. ชายเลี้ยงวัว ช้างกลบ และภรรยา
๖. ภรรยาคนเลี้ยงโคกับชายขี้
๗. กาทำอุบายฆ่างูเห่า
๘. ราชสีห์หลงกลกระต่าย (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๗)
๙. นกภูฏิกะ เอาชนะพระสมุทร

นิทานหลักตอนที่ ๓ สงคราม มีนิทานซ้อน ๙ เรื่องคือ

๑. นกเดือนพวกสิงโจ
๒. ลาในหนังสือ
๓. กระต่ายหลอกช้าง
๔. หงส์ถูกยิงตายเพราะกาชั่ว
๕. นกกระทาถูกฆ่าเพราะกา
๖. ช้างทำรถถูกภรรยาหลอก
๗. จิ้งจอกสีคราม
๘. วีรบรรณายบุตรเป็นราชพลี
๙. ช้างโกนผมฆ่าจากเพราะหวังสมบัติ

นิทานหลักตอนที่ ๔ ความสงบ มีนิทานซ้อน ๑๒ เรื่องคือ

๑. หงส์ช่วยเต่าโจ
๒. ปลาสามตัว (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๑)
๓. ภริยานายพาดิชกับชายขี้ (นิทานซ้อนของเรื่องที่ ๒)
๔. ฟังพอนกินลูกนกยาง
๕. หนูคิดฆ่าพระมณี
๖. นกยางตายเพราะอยากกินปู
๗. พราหมณ์เพื่อฝันจนทำหม้อแตก
๘. สุนัขระบกับอุปลุนทะ
๙. พราหมณ์แบกแพะ
๑๐. บริวารราชสีห์หลอกฆ่าอูฐ
๑๑. กบฏกุงเต่าประหาร
๑๒. พราหมณ์ฆ่าฟังพอนผู้ซื้อสัตย์

ความสัมพันธ์ของศิโตปเทศกับหนังสืออื่น ๆ

ปัญจตันตระ

ปัญจตันตระ เป็นวรรณคดีประเภทนิทานซ้อนนิทานโดยมีนิทานซ้อน เป็นนิทานอุทาหรณ์ เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งอบรมสั่งสอนหลักนิติศาสตร์ให้แก่ชนชั้นปกครอง นิทานนำเรื่องในปัญจตันตระกล่าวถึงพระมหากษัตริย์พระนามว่า อมรศักดิ์ ผู้รอบรู้ในศิลปศาสตร์และนิติศาสตร์ และโอรสทั้งสามคือ วสุศักดิ์ อัครศักดิ์ และอเนกศักดิ์ ผู้ไม่สนใจแสวงหาความรู้เรื่องการปกครองเลย พระราชมณ์เมื่ออายุ ๔๐ ปีชื่อ วิชาสุครมณ เป็นผู้เชี่ยวชาญศาสตร์ทั้งปวงจึงรับอาสาเป็นผู้สอนหลักนิติศาสตร์ให้แก่พระโอรสเหล่านั้นโดยจะใช้ระยะเวลาเพียงหกเดือน ด้วยเหตุนี้วิชาสุครมณจึงเริ่มสอนเหล่าโอรสด้วยการเล่านิทานหลัก ๕ เรื่องคือ

๑. การเสียมิตร (มิตรเภทะ)
๒. การได้มิตร (มิตรปราปติ)
๓. ความสงบและสงคราม (สนธิวิครหะ)
๔. การสูญเสียสิ่งที่ตนได้มา (ลัพธนาคะ)
๕. การขาดความรอบคอบ (อปริกษิตการิตวะ)

ก. ความสัมพันธ์ของปัญจตันตระกับศิโตปเทศ

ศิโตปเทศมีความสัมพันธ์กับปัญจตันตระทั้งในด้าน เนื้อ เรื่องและวิธีการแต่ง เริ่มตั้งแต่บทนำเรื่องก็ลอกเลียนแบบมาจากปัญจตันตระ โดยมีการเปลี่ยนแปลงชื่อของกษัตริย์เป็นท้าวสุทรธรมณ์ และครองนครปาฏลีบุตร ผู้ทรงกังวลพระทัยเรื่องตีบรรดาพระโอรสไม่สนใจในศาสตร์ต่าง ๆ พระราชมณ์วิชาสุครมณจึงรับอาสาสอนหลักนิติศาสตร์แก่พระโอรสเหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงภายในหกเดือน

๑. ความสัมพันธ์ด้าน เนื้อ เรื่องที่เป็นนิทานอุทาหรณ์ที่แต่ง เป็นร้อยแก้ว

ศิโตปเทศมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ตอนคล้ายคลึงกับปัญจตันตระคือ การได้มิตร (มิตรลาภะ) การเสียมิตร (สุทฤทเภทะ) สงคราม (วิครหะ) และ ความสงบ (สนธิ) ดังนั้นจะเห็นได้ว่านิทานหลักตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ ของศิโตปเทศ

กับปัญจตันตระนั้นสลับกัน ส่วนนิทานหลักตอนที่ ๓ และตอนที่ ๔ ของทีโตปเทศนั้นรวมเข้าด้วยกันเป็นตอนที่ ๓ ในปัญจตันตระ

นิทานหลักในทีโตปเทศมีนิทานซ้อนเป็นนิทานอุทาหรณ์เช่นเดียวกันกับปัญจตันตระ ปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์ทั้งหมดเพียง ๓๒ เรื่อง ส่วนทีโตปเทศมี ๓๔ เรื่อง และปรากฏว่าในจำนวนนิทานอุทาหรณ์เหล่านี้เป็นเรื่องราวที่เอามาจากปัญจตันตระถึง ๒๐ เรื่อง ด้วยกัน

นิทานหลักตอนที่ ๑ ของปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์ทั้งหมด ๑๔ เรื่อง ปรากฏในตอนที่ ๒ และตอนที่ ๔ ของทีโตปเทศตอนละ ๕ เรื่อง คือ สิงชนกอนลัม ชายเสียงว้าวข้างกัลบกและภรรยา กาท่าอุบายฆ่างูเห่า ราชสีห์หลงกลกระต่ายและนกภูฏิกฤษะเอาชนะพระสมุท ปรากฏในตอนที่ ๒ ส่วนเรื่องนกยางตายเพราะอยากกินปู บริวาร ราชสีห์หลอกฆ่าอูฐ หงส์ช่วยเต่าโง่ ปลาสามตัวและพิงพอนกินลูกนกยาง ปรากฏในตอนที่ ๔ และเรื่องนกเคียนพวกสิงโง่ปรากฏในตอนที่ ๓ ของทีโตปเทศ

นิทานหลักตอนที่ ๒ ของปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์ทั้งหมด ๔ เรื่อง ปรากฏในตอนที่ ๑ ของทีโตปเทศ ๒ เรื่องคือ ปรีพพาชกจุทากรรณและวิธากรรณ กับ ลุนข จึงจอกตายเพราะความโลภ

นิทานหลักตอนที่ ๓ ของปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์ทั้งหมด ๑๐ เรื่อง ปรากฏในตอนที่ ๓ ของทีโตปเทศ ๓ เรื่อง คือ ลาในหนังสือ กระต่ายหลอกข้าง และข้างทำรถถูกภรรยาหลอก

นิทานหลักตอนที่ ๔ ของปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์เพียงเรื่องเดียวและไม่ปรากฏในทีโตปเทศ ส่วนนิทานหลักตอนที่ ๕ ของปัญจตันตระมีนิทานอุทาหรณ์อยู่ ๒ เรื่อง ซึ่งปรากฏในตอนที่ ๓ และตอนที่ ๔ ของทีโตปเทศตอนละ ๑ เรื่อง คือ ข้างโกนผมฆ่าจากเพราะหวังสมบัติ ปรากฏในตอนที่ ๓ และเรื่องพราหมณ์เพื่อฝันจนทำหม้อแตก ปรากฏในตอนที่ ๔

๒. ความสัมพันธ์ด้านเนื้อหาที่เป็นร้อยกรอง

ทีโตปเทศได้คัดลอกเนื้อหาที่แต่งเป็นร้อยกรองจำนวนมากจากปัญจตันตระ ซึ่งผู้วิจัยจะยกมาเป็นตัวอย่างบางตอนเกี่ยวกับเรื่องคำสอนทั่วไป ทรัพย์สมบัติและกษัตริย์ เป็นต้น

ก) คำสอนทั่วไป

. . . ข้างฆ่า (สัตว์อื่น) เพียงแค่สัมผัส ฐ เพียงแค่ดมกลิ่น กษัตริย์เพียงแย้ม
พระโอษฐ์ คนชั่วแม้แสดงความเคารพ. . .^๑

. . . ญา (อาสนะที่ทำด้วยญา) แผ่นดิน (ที่อยู่อาศัย) น้ำและประการที่สี่คือ
วาจาอันรื่นหู สิ่งเหล่านี้ย่อมไม่ถูกปฏิเสธจากบ้านของสัตบุรุษ. . .^๒

ข) คำสอนเรื่องทรัพย์สมบัติ

. . . ผู้ใดมีทรัพย์สมบัติผู้นั้นมีมิตรสหาย ผู้ใดมีทรัพย์สมบัติผู้นั้นมีพวกพ้องเผ่าพันธุ์
ผู้ใดมีทรัพย์สมบัติผู้นั้น เป็นมนุษย์ในโลก ผู้ใดมีทรัพย์สมบัติผู้นั้น เป็นบัณฑิต. . .^๓

. . . สติปัญญาของบุรุษผู้ปราศจากทรัพย์สมบัติย่อมมืดมน จะกระทำการใด ๆ
ย่อมล้มเหลว เปรียบประดุจลําธารที่แห้ง ในฤดูร้อน. . .^๔

ค) คำสอนเกี่ยวกับกษัตริย์

. . . ถ้าหากกษัตริย์ เป็นผู้หน้าที่เหมาะสม ประชาชนในโลกจะต้องประสบเภทภัย
เหมือนกับเรือในมหาสมุทรที่ขาดนายท้ายเรือذنนั้น. . .^๕

^๑Hit. 3.14, p.64

spr̥ṣānapi gajo hanti jighrannapi bhujamgamah /
hasannapi nr̥po hanti mānayannapi durjanah //

^๒Hit. 1.60, p.13

tr̥ṇāni bhimirudakam vākcaturthī ca sūnrtā /
etānyapi satām gehe nocchidyante kadācana //

^๓Hit. 1.127, p.21

yasyārthāstasya mitrāni yasyārthāstasya bāndhavāḥ /
yasyārthāḥ sa pumālloke yasyārthāḥ sa hi panditah //

^๔Hit. 1.126, p.21

arthena tu vīhinasya puruṣasyālpameghasah /
kriyāḥ sarvāḥ vinasīyanti gr̥iṣme kusārīto yathā //

^๕Hit. 3.2, p.62

yadi na syānnarapatih samyānnetā tataḥ prajā /
akarnadhārā jaladhau viplaveteḥ nauriva //

๓. ความสัมพันธ์ด้านวิธีการแต่ง

ศิโศปเทศมีลักษณะ เป็นนิทานซ้อนนิทาน เหมือนปัญจตันตระ ประกอบด้วยส่วนที่เป็นนิทานอุทาหรณ์ที่แต่ง เป็นร้อยแก้วและส่วนที่เป็นข้อ เตือนใจที่แต่ง เป็นร้อยกรองด้วยฉันทชนิดต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ ๒ เรื่องลักษณะภาษาและลีลาการแต่ง

กามินทกยนิตีสาระ

ก. คำสอน เฉพาะกษัตริย์

. . . ถ้าขาดพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้นำ(ประเทศ) ประชาชนจะต้องประสบภัยพิบัติเหมือนคั่งเรือในมหาสมุทรไร้นายท้ายเรือฉันทัน . . .^๑

. . . พระเจ้าแผ่นดินคุ้มครองประชาราษฎร์ ประชาชนเชิดชูพระเจ้าแผ่นดิน การคุ้มครองย่อมดีกว่าการเชิดชู เพราะถ้าไม่มีสิ่งนั้นแล้วแม้สิ่งที่ตั้งามก็กลายเป็นสิ่งเลวร้ายไป . . .^๒

. . . พระเจ้าแผ่นดินที่เปี่ยมด้วยความทรงงและดำเนินไปในทางที่ดี ผู้แนะนำของพระองค์ย่อมถูกคำพิน เช่นเดียวกับนายความผู้ซำงบังคับซำงตมกัน . . .^๓

ข. คำสอน เรื่องมิตรสหาย

. . . มิตรที่พึงรู้ไว้มีอยู่ ๔ ประเภทคือ บุตรของตน ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับตน ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากวงศ์ตระกูลของตนและผู้ทีตน เคยช่วยให้พ้นจากภยันตราย . . .

^๑Hit. 3.2, p.62

yadi na syānnarapatih samyānnetā tatah prajā /
akarnadhārā jaladhau viplaveteḥa nauriva //

^๒Hit. 3.3, p.62

prajāṃ samrakṣati nṛpaḥ sā vardhayati pārthivam /
vardhanādrakṣanam śreyastadabhāve sadapyasat //

^๓Hit. 4.21, p.91

madoddhatasya nṛpateḥ samkīrnasyeva dantinaḥ /
gacchantyunmārgayātasya netārah khalu vācyātām //

^๔Hit. 1.192, p.27

aurasam kṛtasambandham tathā vamsākramāgatam /
rakṣitam vyasanebhyasāca mitram jñeyam caturvidham //

ค. คำสอนสำหรับนายและบ่าว

. . . เมื่อถูกถามว่า "ใครอยู่ที่นั่น" (คนรับใช้) ต้องตอบว่า "ข้าพเจ้าเอง (มีฐานะอันใด) โปรดสั่งมาเถิด" และ เขาพึงปฏิบัติให้ตรงตามคำสั่งของพระราชา อย่างสุดความสามารถ . . .^๑

. . . ถึงแม้ว่านายจะไม่ซักถาม คนรับใช้ที่หวังดีต่อนายก็ควรจะบอกเมื่อถึงคราวที่นายตกอยู่ในอันตราย คิดเส้นทางและเมื่อเวลาอันเหมาะสมสำหรับดำเนินกิจการกำลังจะล่วงเลยไป . . .^๒

ง. คำสอนเรื่ององค์ประกอบของราชอาณาจักร

. . . พระราชา อมาตย์ ดินแดน ป้อมปราการ คลังสมบัติ กองกำลัง พันธมิตร และกลุ่มมหาชน สิ่งสำคัญเหล่านี้ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบของราชอาณาจักร . . .^๓

จ. คำสอนว่าด้วยลักษณะของทูต

. . . ทูตควรเป็นผู้จงรักภักดี มีคุณความดี ซื่อสัตย์ เชี่ยวชาญการงาน องอาจ กล้าหาญ ไม่ติดพันอยู่กับสิ่งเลวร้าย รู้จักข่มตน เป็นพราหมณ์ เป็นผู้รู้จักอ่อนของฝ่ายอื่นและมีปฏิภาณไหวพริบ . . .^๔

^๑Hit. 2.55, p.40

ko'tretyahamiti brūyātsamyagādeśayati ca /
ājñānavitathām kuryādyathāsakti mahīpateḥ //

^๒Hit. 2.64, p.41

āpadyunmārgagamane kāryakālātyayesu ca /
apṛstenāpi vaktavyam bhṛtyena hitamicchatā //

^๓Hit. 3.144, p.85

svāmyamātyaśca rāṣṭram ca durgam koṣo balaṃ suhṛt /
rājyāñgāni prakṛtyaḥ paurāṇām śrenayo'pi ca //

^๔Hit. 3.19, p.66

bhakto guṇī sucirdakṣaḥ pragalbho'vyasanī kṣamī /
brāhmaṇaḥ paramarmajñō dūtāḥ syātpratibhānavān //

ฉ. คำสอนเรื่องศัตรู

. . . ศัตรูผู้อยู่ใกล้ชิดกับเราย่อมรู้จักอ่อน ขอบกร่อง กำลังและทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อเขา(สอศแทรก)อยู่ภายใน ย่อมทำลายเราเหมือนตั้งไฟเผาไหม้ต้นไม้แห้ง . . .^๑

. . . ศัตรูที่โลก โหดร้าย เกียจคร้าน ไร้สัจจะ ประมาท ขลาดกลัว รวนเร ใจเขลา และดูหมิ่นนักรบ (ศัตรูเหล่านี้) ย่อมกำจัดได้โดยง่าย . . .^๒

ช. คำสอนเรื่องวิธีทางนำไปสู่ความสุข

. . . ควรละทิ้งสิ่ง ๖ ประการเหล่านี้คือ กาม ความโกรธ ความลุ่มหลง ความโลภ ความหยิ่งและราคะ เมื่อละเลยสิ่งเหล่านี้ได้ คนเราย่อมมีแต่ความสุข . . .

ฅ. คำสอนเกี่ยวกับนโยบายสันติภาพ

. . . เมื่อถูกผู้ที่มีกำลังมากกว่ามารุกรานจะต้องตกอยู่ในที่คับขัน ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน ไม่มีหนทางอื่นก็ควรทำสนธิ เป็นการถ่วงเวลาไว้ก่อน . . .^๔

^๑Hit. 3.59, p.73

chidram marma ca vīryam ca sarvam vetti nijo ripuḥ /
dahatyantargataścaiva śuśkam vrkṣamivānalah //

^๒Hit. 3.107, p.80

lubdhaḥ krūro'laso'satyah pramādī bhīrurasthirah /
mūdhho yodhāvamantā ca sukhacchedyo ripuḥ smṛtah //

^๓Hit. 4.101, p.101

kāmah krodhastathā moho lobho māno madastathā /
śaḍvargamutsrjedenamasmimstyakte sukhī narah //

^๔Hit. 4.111, p.103

baliyasābhiyuktastu nrpo nānyapratikriyah /
āpannah samdhimānvicchetkurvānah kālayāpanam //

มานาวธรรมศาสตร์

ก. คำสอนทั่วไป

. . . หน้้า (อาสนะที่ทำด้วยหน้้า) แผ่นดิน (ที่อยู่อาศัย) น้้าและประการที่สี่ คือ วาจาอันรื่นหู สิ่งเหล่านี้ย่อมหาได้จากบ้านของสัตบุรุษ . . .^๑

ข. คำสอนเกี่ยวกับสตรี

. . . ความหายนะของสตรี ๖ ประการคือ การดื่ม (ของมีนเมา) การคบหาสมาคมกับทุรชน การพลัดพรากจากสามี การท่องเที่ยว (ลำพังผู้เดียว) มักมากในการนอนและการพักอาศัยในบ้านของผู้อื่น . . .^๒

. . . เมื่อครั้งยังเป็นทารกก็มีบิดาเป็นผู้ปกป้องดูแล ครันโตเป็นสาวกก็มีสามีเป็นผู้ดูแล พอแก่เฒ่าก็มีบุตรเป็นผู้ดูแล สตรีปกครองตนเองไม่ได้ . . .^๓

ค. คำสอนเฉพาะภัษตรี

. . . อันที่จริงผู้ที่ประกอบด้วย เดชทั้งปวงย่อมมี เทวีแห่งโชคลาภ เนื่องด้วยความเมตตา มีชัยชนะ เนื่องด้วยความกล้า มีความตายสิงอยู่เนื่องด้วยความโกรธ . . .^๔

^๑Hit. 1.60, p.13

trñāni bhūmirudakam vācaturthī ca sūnṛtā /
etānyapi satām gehe nocchidyānte kadācana //

^๒Hit. 1.115, p.20

pānam durjanasamsargah patyā ca viraho'tanam /
svapnaścānyagrhe vāso nārīnām dūṣanāni sad //

^๓Hit. 1.122, p.20

pitā rakṣati kaumāre bhartā rakṣati yauvane /
rakṣanti sthāvire putrā na strī svātantryamarhati //

^๔Hit. 2.81, p.43

yasya prasāde padmāste vijayaśca parākrame /
mrtyuśca vasati krodhe sarvatejomayo hi bhūmipah //

. . . กษัตริย์แม้จะทรงเยาว์วัยก็มิอาจลบลู่ดูหมิ่นว่าเป็นมนุษย์ (ธรรมดา) ได้ เพราะเหตุว่าพระองค์ทรงเป็นเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ในร่างของมนุษย์. . .^๑

ง. ยุทธวิธี

. . . พรานธนูเพียงผู้เดียวตั้งมั่นอยู่บนปราการสามารถรบกับคนนับร้อยได้ (ถ้ามีพรานธนู) ร้อยคนก็สามารถรบกับคนได้นับแสน เพราะเหตุนี้บ้อมปราการ จึงเป็นสิ่งจำเป็น. . .^๒

จ. คำสอนเกี่ยวกับทศ

. . . ทศควรเป็นผู้ที่จงรักภักดี มีคุณความดี ซื่อสัตย์ เขียวชาญการงาน อดออมจากลาหาญ ไม่ติดพันอยู่กับสิ่งเลวร้าย รู้จักข่มตน เป็นพราหมณ์ เป็นผู้รู้ จุดอ่อนของฝ่ายอื่นและมีปฏิภาณไหวพริบ. . .^๓

ฉ. คำสอนเรื่องทรัพย์สินสมบัติ

. . . บุคคลควรพยายามหาสิ่งที่ตนยังไม่ได้รับ เมื่อได้รับสิ่งนั้นแล้วก็ควรดูแลรักษาไว้ให้ดี จากนั้นก็ควรเพิ่มพูนสิ่งที่เขาเก็บรักษาไว้ได้และควรสละสิ่งที่เขาเพิ่มพูนไว้ให้แก่บุคคลที่เหมาะสม. . .^๔

^๑Hit. 2.82, p.43

bālo'pi nāvamantavyo manusya iti bhūmipah /
mahatī devatā hyesā nararūpena tiṣṭhati //

^๒Hit. 3.50, p.71

eka śatam yodhayati prākārastho dhanurdharah /
śatam śatasahasrāni tasmād durgam vidhīyate //

^๓Hit. 3.19, p.66

bhakto guṇī sucirdakṣah pragalbho'vyasanī kṣamī /
brāhmaṇah paramarmajño dūtaḥ syātpratibhānavān //

^๔Hit. 2.8, p.33

alabdham caiva lipseta labdham rakṣedavekṣayā /
raksitam vardhayetsamyagvrddham tīrthesu niksipeta //

. . . บุคคลพึงรักษาทรัพย์สมบัติไว้ใช้ในยามวิบัติ พึงดูแลรักษาภรรยาด้วยการ
ใช้จ่ายทรัพย์เงินทองนั้น แต่เขาพึงรักษาตนเองไว้เสมอถึงแม้ว่าจะต้องเสีย
สละทรัพย์และภรรยาก็ตาม . . .^๑

มหาภารตะ

ก. คำสอนสำหรับสัตบุรุษ

. . . การบูชาบวงสรวง การศึกษาเล่าเรียน การให้ทาน การบำเพ็ญตบะ
ความสัตย์ ความอดกลั้น การบังคับตนเอง ความไม่โลภ สิ่งเหล่านี้เป็นที่เชื่อถือ
กันว่าเป็นมรรค ๘ ประการแห่งธรรมะ ในบรรดามรรคแปดเหล่านี้ สี่ประการ
แรกอาจใช้แม้เพื่อการหลอกลวง แต่สี่ประการหลังจะพบได้ก็แต่ในหมู่คนผู้มีจิตใจ
สูงเท่านั้น . . .^๒

ข. คำสอนเรื่องความรับผิดชอบต่อตนเอง

. . . บุคคลพึงเสียสละคนผู้หนึ่งเพื่อครอบครัว พึงเสียสละครอบครัวเพื่อหมู่บ้าน
พึงเสียสละหมู่บ้านเพื่อชนบทและพึงเสียสละ (ทุกสิ่งทุกอย่างใน) โลกเพื่อตนเอง . . .

^๑Hit. 1.42, p.10

āpadartham dhanam rakṣeddārānrakṣeddhanairapi /
ātmanam sakatam rakṣeddārairapi dhanairapi //

^๒Hit. 1.8-9, p.7

ijyādhyayanadānāni tapaḥ satyam dhṛtiḥ kṣamā /
alobha iti mārgoyam dharmasyāṣṭavidhaḥ smṛtaḥ //
tatra pūrvaścaturvargo dambhārthamapi sevyate /
uttarastu caturvargo māhatmanyeva tiṣṭhati //

^๓Hit. 1.150, p.23

tyajedekam kulasyārthe grāmasyārthe kulam tyajet /
grāmam janapadasyārthe svātmārthe pṛthivīm tyajet //

ค. คำสอนเรื่องการพลัดพราก

. . . เปรียบ เสมือนไม้ท่อนหนึ่งลอยมาพบกับไม้อีกท่อนหนึ่งในมหาสมุทรแล้วก็
แยกกันไป สังคมของสิ่งที่มีชีวิตก็เช่นกัน เมื่อพบกันแล้วก็ย่อมมีวันแยกจากกัน . . .^๑

. . . ไม่มีผู้ใดได้อยู่ร่วมกับ (แม้) ร่างกายของตนเองโดยไม่มีวันสิ้นสุด นับประสา
อะไรกับสิ่งอื่น ๆ (ที่อยู่นอกร่างกาย) . . .^๒

ง. คำสอนเรื่องทรัพย์สินสมบัติ

. . . ผู้ใดมีทรัพย์สินสมบัติผู้นั้นมีมิตรสหาย ผู้ใดมีทรัพย์สินสมบัติผู้นั้นมีพวกพ้อง เผ่าพันธุ์
ผู้ใดมีทรัพย์สินสมบัติผู้นั้น เป็นมนุษย์ในโลก ผู้ใดมีทรัพย์สินสมบัติผู้นั้น เป็นบัณฑิต . . .^๓

หมายเหตุ

. . . ธรรมดากวางจะ เกิดมาเป็นสีทองนั้นย่อม เป็นไปไม่ได้ แต่ถึงกระนั้นพระราม
ก็ยังโลภอยากได้กวาง เมื่อถึงยามวิบัติแม้บุคคลผู้มีปัญญายังมีจิตใจมืดมนได้ . . .^๔

^๑Hit. 4.74, p.98

yathā kāṣṭham ca kāṣṭham ca sameyātām mahodadhau /
sametya ca vyapayātām tadvad bhūtasamāgamah //

^๒Hit. 4.78, p.98

nāyamatyantasamvāso labhyate yena kenacit /
api svena śārīreṇa kimutānyena kenacit //

^๓Hit. 1.127, p.21

yasyārthāstasya mitrāṇi yasyārthāstasya bāndhavāḥ /
yasyārthāḥ sa pumālloke yasyārthāḥ sa hi paṇḍitah //

^๔Hit. 1.28, p.8

asambhavam hemamṛgasya janma tathāpi rāṃo lulubhe mṛgāya /
prāyah samāpannavipattikāle dhiyo'pi pumsām malinā bhavanti //

. . . คนชั่วกระทำความผิดยังส่งผลให้คนดี (พลอยเดือดร้อน) เพราะทศกัณฐ์
ลักพานางสีดา พระสมุทราจึงถูกผูกพัน. . .^๑

. . . เรามีอุปการะต่อเขา เขาก็ต้องช่วยเหลือเรา สนธินี้ก็เรียกว่า ประติการ
เหมือนดังพระรามกับสุคริพฉันนั้น. . .^๒

จําแนกยนิติศาสตร์

ก. คำสอนเรื่องทรัพย์สมบัติ

. . . บุคคลพึงรักษาทรัพย์สมบัติไว้ใช้ในยามวิบัติ พึงดูแลรักษาภรรยาด้วยการ
ใช้จ่ายทรัพย์เงินทองนั้น แต่เขาพึงรักษาตนเองไว้เสมอถึงแม้จะต้องเสียสละ
ทรัพย์และภรรยาก็ตาม. . .^๓

ข. คำสอนคํานการยึดเหนี่ยวจิตใจคน

. . . บุคคลพึงยึดใจคนโลภด้วยทรัพย์สิน คนแข็งกระด้างด้วยการกราบไหว้
คนโง่ด้วยการตามใจ และบัณฑิตด้วยความเป็นจริง. . .^๔

^๑Hit. 3.21, p.66

khalā karoti durvṛttam nūnam phalati sādhusu /
daśānāno haretsītām bandhanam syānmahodadheḥ //

^๒Hit. 4.121, p.103

upakāram karomyasya mamāpyeṣa karisyati /
ayam cāpi pratikāro rāmasugrīvayoriva //

^๓Hit. 1.42, p.10

āpadartham dhanam rakṣeddārānrakṣeddhanairapi /
ātmanam sakatam rakṣeddārairapi dhānairapi //

^๔Hit. 4.109, p.103

lubdhamarthena grhṇīyātstabdhamañjalikarmanā /
mūrkham chandānurodhena yāthātathyena paṇḍitam //

ค. คำสอนเรื่องความสุขของมนุษย์

. . . บุคคลพึงเสียดสละคนผู้หนึ่งเพื่อครอบครัว พึงเสียดสละครอบครัวเพื่อหมู่บ้าน พึงเสียดสละหมู่บ้านเพื่อชนบท และพึงเสียดสละ(ทุกสิ่งทุกอย่างใน)โลกเพื่อตนเอง. . .^๑

ง. คำสอนสำหรับบุตร

. . . มีบุตรที่มีคุณความดีเพียงคนเดียวย่อมประเสริฐกว่ามีบุตรโง่ห้าร้อย แม้พระจันทร์เพียงดวงเดียวก็สามารถทำลายความมืดมน สิ่งนี้แม้หมู่ความมากมาย ก็ไม่สามารถทำได้. . .^๒

จ. คำสอนเรื่องความสำคัญของวิชาความรู้

. . . บิดามารดาของบุตรผู้ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนย่อมถือว่าเป็นศัตรู เพราะบุตรของเขาไม่สามารถสูงเด่นในที่ประชุมได้ เปรียบประดุจนกยางย่อมไม่สง่างาม เมื่ออยู่ในท่ามกลางฝูงหงส์. . .^๓

. . . คนหนุ่มสาวที่มีรูปร่างงดงามและเกิดในตระกูลอันสูงส่ง แต่ถ้าปราศจากความรู้แล้วย่อมไม่เจริญรุ่งเรือง เปรียบดังดอกทองกวาวที่ไร้กลิ่นฉุนนั้น. . .^๔

^๑Hit. 1.150, p.23.

tyajedekam kulasyārthe grāmasyārthe kulam tyajet /
grāmam janapadasyārthe svātmārthe pṛthivīm tyajet //

^๒Hit. ฉทานนํำเรื่อง โศลกที่ ๑๗, หน้า ๒

varameko gunī putro na ca mūrkhāśatānyapi /
ekaścandrastamohanti na ca tārāgano'pi ca //

^๓Hit. ฉทานนํำเรื่อง โศลกที่ ๓๔, หน้า ๔

mātā śatruh pitā vairī yena bālo na pāṭhitah /
na śobhate samāmadhye hamsamadhye bako yathā //

^๔Hit. ฉทานนํำเรื่อง โศลกที่ ๓๔, หน้า ๔

rūpayauvanasampannā viśālakulasambhavāḥ /
vidyāhīnā na śobhate nirgandhā iva kimsukāḥ //

๑. คำสอนเรื่องการเลือกคบมิตร

. . . ไม่มีใครเป็นมิตรของใคร ไม่มีใครเป็นศัตรูของใคร จะรู้ได้ว่าเป็นมิตรหรือศัตรู(ก็ต้องดูเอา)จากความประพฤติ. . .^๑

๒. คำสอนว่าด้วยลักษณะของทรชน

. . . ผู้ที่บ่อนทำลายกิจการ(ของผู้อื่น)ลับหลัง สรรเสริญเอนยอต่อนหน้า คารจะหลีกให้พ้นจากเพื่อนชนิดนี้ เพราะเขาเปรียบเสมือนหม้อยาพิษที่มีน้ำนมลอยอยู่เบื้องบน. . .^๒

๓. คำสอนด้านความสำคัญของแขกผู้มาเยือน

. . . ไฟเป็นเครื่องบูชาของพราหมณ์ พราหมณ์เป็นที่เคารพบูชาของชนในวาระต่าง ๆ สามิเป็นผู้ที่ควรบูชาเพียงผู้เดียวสำหรับสตรีทั้งหลาย และแขกผู้มาเยือนย่อมมีความสำคัญในทุก ๆ สถานที่. . .^๓

๔. คำสอนเรื่องการเลือกหาทำเลที่ตั้ง

. . . ถิ่นฐานใดไร้ผู้ควรเคารพ ไร้หนทางประกอบอาชีพ ไร้พวกพ้อง ไร้แหล่งวิชาความรู้ ถิ่นฐานนั้นควรละทิ้งเสีย. . .^๔

^๑Hit. 1.72, p.15

na kaścitkasyacinmitram na kaścitkasyacidripuh /
vyavahārena mitrāṇi jāyante ripavastathā //

^๒Hit. 1.78, p.16

parokṣe kāryahantāram pratyakṣe priyavādinam /
varjayettādrśam mitram viśakumbham payomukham //

^๓Hit. 1.62, p.13

gururagnirdvijātīnām varṇānām brāhmaṇo guruḥ /
patireko guruḥ strīnām sarvatrābhyāgato guruḥ //

^๔Hit. 1.105, p.18

yasmindeśe na sammāno na vṛttir na ca bāndhavah /
na ca vidyāgamah kaścittam deśam parivarjayet //

เนื้อเรื่องและคำสอนของนิทานอุทาหรณ์แต่ละเรื่อง

นิทานหลักทั้ง ๔ เรื่องในหนังสือคติโตปเทศนั้นมีนิทานซ้อนอยู่ทั้งหมด ๓๔ เรื่องด้วยกัน นิทานเหล่านี้เป็นนิทานอุทาหรณ์ แต่ละเรื่องก็มีวัตถุประสงค์ในการอบรมสั่งสอนต่าง ๆ กัน ซึ่งจะกล่าวถึงแต่ตั้งนิทานซ้อนเรื่องที่ ๑ ในบทที่ ๑ การผูกมิตร เรื่อยไปจนถึงเรื่องสุดท้ายในบทที่ ๔ ความสงบ ดังต่อไปนี้

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑ พญานกพิราบจิตรครีวะ เล่าเรื่องคนเดินทางโลกอยากได้กำไลทอง นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ก่อนที่จะทำกิจการใด ๆ ก็ตาม ควรพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน

เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า เสือ เฒ่าตัวหนึ่งอาบน้ำเสร็จแล้วก็มาพักผ่อนที่ริมหนองน้ำ กำพ้อคาไว้ในลู้งเล็บ เที้ยวร้องตะโกนชักชวนคนที่เดินทางผ่านไปมาในบริเวณนั้น ให้มารับกำไลทองไปจากตน คนเดินทางคนหนึ่งได้ยินเข้าก็เกิดความโลภอยากได้กำไลทองแต่ก็ยังไม่ไวใจเสือด่วนนั้น เสือเฒ่าเห็นท่าที่เช่นนั้นก็รู้ว่าคนเดินทางคิดอะไรอยู่ในใจ จึงพูดสาธยายถึงเรื่องราวในอดีตอันโหดร้ายของตน และกล่าวว่าบัดนี้ตนเองกลายเป็น เสือเฒ่าแก่ชรา รู้สึกสำนึกในความผิดจึงหันมาประพฤติธรรมบำเพ็ญการล้างบาปอยู่เสมอ คนเดินทางผู้นั้นได้ฟังก็หลงเชื่อคารมของเสือเฒ่าเจ้าเล่ห์จึงลงไปในบึงเพื่อชำระล้างร่างกายก่อนที่จะรับกำไลทองตามคำแนะนำของเสือ ในที่สุดคนเดินทางก็จมลงในปลักแน่นจนถอนตัวไม่ขึ้น ต้องตกเป็นอาหารของสัตว์ร้ายตัวนั้น

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๒ หนูพิริณยกะ เล่าเรื่อง สุนัขจิ้งจอกหลอกกวางจนติดกับดัก ชี้ให้เห็นถึงโทษของการไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของมิตร และสอนว่ากรรมใดใครก่อ กรรมนั้นจะตามสนองผลไม่ช้าก็เร็ว

เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า กวางและกาเป็นสหายรัก อาศัยอยู่ด้วยกันในป่าจัมปวาทิ ในแคว้นมคธ อยู่มาวันหนึ่งสุนัขจิ้งจอกเห็นกวาง เขาก็คิดอุบายหาทางที่จะฆ่ากวาง เพื่อเอามากินเป็นอาหาร จึงแกล้งแสดงตนว่า ไร้ญาติขาดมิตรอยากจะเป็นเพื่อนกับกวาง แต่กาผู้เป็นสหายรักของกวางรู้เท่าทันจึงห้ามปรามไว้ กวางกลับไม่ฟังคำพูดของเพื่อนผู้หวังดี จนกระทั่งวันหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกแอบชักชวนกวางไปหากินในที่ไกล ๆ จนกวางติดกับดักของนายพราน

กล่าวถึงกา รอกวางอยู่จนใกล้ค่ำจึงเที่ยวบินออกติดตามด้วยความร้อนใจ เมื่อกาพบว่ากวางติดกับดักอยู่จึงรู้ว่า เป็นแผนร้ายของสุนัขจิ้งจอกแน่ กวางเสียใจที่ไม่เชื่อฟังคำพูดของเพื่อนแต่แรก

ครั้นรุ่งเช้า นายพรานถือไม้เดินมา กาก็ออกอุบายให้กวางนอนนิ่งทำเป็นตาย เมื่อนายพรานปลดแควออกไม้ทันได้ระวัง เพราะคิดว่ากวางตายแล้ว กาก็ส่งสัญญาณ กวางก็ลุกขึ้น ผ่นหนีไปได้ ฝ่ายนายพรานหันหลังเหยียวมามอง ด้วยความโกรธจึงขว้างไม้ไปสุดกำลัง เผอิญไปถูกสุนัขจิ้งจอกเจ้า เล่ห์ตัวนั้นตายคาที่

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓ แร้งชรัทคะถูกสังหารเพราะแมว กาสุพุทธิในนิทานข้อ เรื่องที่ ๒ เป็นผู้เล่าเป็นการตักเตือนว่า ไม่ควรไว้วางใจผู้ใดมิได้รู้จักนิสัยใจคอหรือผู้ที่เพิ่งคบหาสมาคมกันใหม่ ๆ

เนื้อเรื่องกล่าวถึง แร้งชราตัวหนึ่งชื่อว่า ชรัทคะ อาศัยอยู่บนต้นไม้ร่วมกับนกชนิดอื่น ๆ บรรดานกเหล่านั้นสงสารแร้งที่มีอายุมากแล้ว ก็แบ่งปันเศษอาหารให้กินพอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ แร้งจึงตอบแทนด้วยการรับอาสาดูแลลูกนกในยามที่นกพ่อแม่บินออกไปหากิน

อยู่มาวันหนึ่ง แมวชื่อ ทิระฆกรรณ ย่องมาไต่ต้นไม้ขึ้น เพื่อที่จะจับลูกนกกิน ลูกนกตกใจกลัวพากันส่งเสียงร้องจนแร้งได้ยินและออกมาตวาดขับไล่แมว แมวเห็นว่าจวนตัวไม่อาจหลบหนีไปได้จึงทำเป็นใจดีสู้เสือ อ้างว่าตนเองนั้นอาศัยอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำคงคา ชำระล้างบาปและถือศีลจวนทรายเป็นอยู่สม่ำเสมอ เหตุที่เดินทางมาก็เพราะได้ยินบรรดานกกล่าวสรรเสริญคุณงามความดีของแร้งว่าเป็นผู้ประพฤดิธรรมอย่างเคร่งครัด จึงอยากได้รับคำแนะนำข้อธรรมต่าง ๆ จากแร้งบ้าง แร้งได้ฟังแมวพูดอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา

ก็ตายใจให้แมวอาศัยอยู่ในโพรงไม้ของตนด้วย วันเวลาผ่านไปแมวได้โอกาสก็แอบขโมยลูกนกเข้าไปกินในโพรงไม้ทุกวัน ๆ จนเป็นที่ผิดสังเกต บรรดานกทั้งหลายจึงปรึกษากันเพื่อที่จะสืบหาเอาตัวการให้ได้ แมวไหวตัวทันจึงรีบหลบหนีไปเสียก่อน ส่วนนกก็ช่วยกันค้นหาร่องรอยโดยละเอียดจนกระทั่งพบซากกระดูกลูก ๆ ของนกเกลื่อนกลาดอยู่ในโพรงไม้ จึงพากันลงความเห็นว่าเป็นการกระทำของแมว จึงช่วยกันรุมฆ่าแมวจนตาย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๔ หนูหิรัญยกะเล่าเรื่อง ปริพพาชกจูฬากรรณและ วิณากรรณ ชี้ให้เห็นว่า การใคร่ครวญหาสาเหตุที่แท้จริงนั้น เป็นสิ่งอันพึงกระทำ

ความจริงนิทานเรื่องนี้มีลักษณะ เป็น เรื่องที่เล่าความเป็นมาของหนูหิรัญยกะมากกว่าที่จะเป็นนิทานอุทาหรณ์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิคิดธรรมแฝงอยู่ หนูเล่าว่าครั้งหนึ่งตนเคยอาศัยอยู่ในอาศรมของปริพพาชกจูฬากรรณในเมืองจัมปกะ และขโมยกินอาหารที่จูฬากรรณได้มาจากภิกษาจารย์ทุกวัน วันหนึ่งปริพพาชกวิณากรรณเพื่อนรักของจูฬากรรณมาที่อาศรมในระหว่างที่ทั้งสองกำลังสนทนากันอยู่นั้น จูฬากรรณก็เอาไม้ไผ่เคาะพื้นดินอยู่ตลอดเวลา วิณากรรณสงสัยจึงถามจูฬากรรณว่าทำไมจึงไม่สนใจฟังเรื่องราวของตน ภายหลังจึงรู้ความจริงว่าจูฬากรรณทำเช่นนั้น เพื่อขับไล่หนูที่คอยกระโดดขึ้นไปขโมยอาหารในหม้อ วิณากรรณจึงสงสัยเกิดว่าหนูตัวนิดเดียวแม้จะมีกำลังไม่มากแต่ก็พยายามกระโดดขึ้นที่สูง ย่อมมีวัตถุประสงค์อย่างแน่นอน

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๕ ปริพพาชกวิณากรรณเล่าเรื่อง นางสีลาวดีกับสามีเฒ่า ชี้ให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างย่อมมี เหตุผลของการกระทำเสมอ

ในเมืองเกาสามพิ มีพ่อค้าร่ำรวยผู้หนึ่งชื่อว่า จันทนทาส เป็นคนที่มีอายุมากแล้ว แต่ยังมีมากในกามคุณ อาศัยที่ตนเองมีทรัพย์สมบัติจึงได้นางสีลาวดีลูกสาวของพ่อค้าคนหนึ่งมาเป็นภรรยา ส่วนนางสีลาวดีนั้น เป็นหญิงสาวจึงไม่พึงพอใจในสามีชราเป็นธรรมดา ก็ลอบเป็นชู้กับบุตรของพ่อค้าอีกคนหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่งในขณะที่นางสีลาวดีและชายชู้กำลังเล่นหยอกเอนกันไปมา นางเห็นสามีเฒ่าของตนกลับมาโดยไม่คาดฝันจึงรีบถลันออกไปต้อนรับแสดงกิริยารักใคร่ต่าง ๆ นานาเพื่อถ่วงเวลาไว้จนกระทั่งชายชู้ลอบหนีไปได้

นิทานอุทธรณ์เรื่องที่ ๖ เต่ามันถะระเล่าเรื่อง สุนัขจิ้งจอกตายเพราะ
ความโลภ ชี้ให้เห็นถึงโทษของความโลภ

วันหนึ่งนายพรานชื่อ ไกรวะ เดินทางเข้าป่าวันยังกว้างมาได้ตัวหนึ่ง
ในระหว่างทางที่แบกกวางกลับมา นั้น ก็พบกับหมาป่าท่าทางดุร้ายน่ากลัว นายพราน
จึงวางกวางลงกับพื้นแล้วยิงหมาป่าด้วยธนู หมาป่าถูกยิงจนบาดเจ็บสาหัส เกิดบ๊วบั้ง
ก็แผดเสียงร้อง เข้าขวิดนายพรานจนล้มลง ระหว่างที่ต่อสู้กันอยู่นั้น เฝอญูโซคร้ายตัวหนึ่ง
ก็ถูกเหยียบจนตายไปคัวย ในขณะนั้นเอง สุนัขจิ้งจอกชื่อ ทิรฆรวะ ท่องเที่ยวอยู่ในป่า
เพื่อหาอาหาร เฝอญูโซคร้ายมาพบศพของนายพราน กวาง หมาป่า และงู สุนัขจิ้งจอกเกิด
โลภมากจึงคิด เก็บศพ เหล่านั้นไว้กินในภายหลังและตรงไปเกาะกินสายธนูก่อน เมื่อสายธนู
ขาด คันธนูจึงคิดแทงทะลุหน้าอกสุนัขจิ้งจอกจนตาย

นิทานอุทธรณ์เรื่องที่ ๗ หนูหริถยกะเล่าเรื่อง จารุทัตตะถะถะถะถะถะถะ
สอนให้รู้ว่าความโลภอาจจะทำให้บุคคลต้องพลาดหวังในสิ่งที่ตนต้องการ และในบางครั้ง
อาจจะต้องสูญเสียสิ่งที่ตนรัก

ในเมืองกานยกุพช้ พระราชาวิริ เสนทรวงอภิเชก เจ้าชายตุงคพลให้ครอบครอง
เมืองวิริประ วันหนึ่งเจ้าชายตุงคพลเสด็จประพาสในเมืองพบสาวสวยคนหนึ่งชื่อ
ลาวัณยวดี เป็นภรรยาของนายพาลีขหม่มชื่อว่า จารุทัตตะ เมื่อเสด็จกลับพระราชวัง
ก็เกิดมีพระหทัยลุ่มหลงในตัวนาง เป็นอันมาก จึงส่งสาวใช้ในวังไปหาทามนาง แต่
นางลาวัณยวดียืนยันว่าตนเองนั้นจงรักภักดีต่อสามี ไม่ปรารถนาในตัวชายอื่นแม้แต่น้อย
สาวใช้นำความกลับไปกราบทูลเจ้าชายตุงคพลรู้สึกเสียพระทัยเป็นอันมาก สาวใช้จึง
กราบทูลแนะนำอุบายให้ เจ้าชายตุงคพลจึงมีรับสั่งให้นำตัวจารุทัตตะ เข้ามารับราชการ
ในวัง อยู่มาวันหนึ่งเจ้าชายก็ตรัสกับจารุทัตตะว่าตนเองจะทำพิธีเคารีเป็นเวลา ๑ เดือน
ขอให้จารุทัตตะนำสตรีแรกที่มีสกุลมาถวายทุกคืนอย่าได้ขาด จารุทัตตะทำตามพระประสงค์
และตัวเองก็แอบเฝ้าดูอยู่ พบว่าเจ้าชายตุงคพลมิได้ล่วงเกินสตรีเหล่านั้นเลย แต่กลับ
ประทานเครื่องประดับอันมีค่าให้แล้วก็ส่งตัวกลับไป จารุทัตตะเห็นดังนั้นก็คิดหวังจะได้
ทรัพย์สมบัติบ้าง จึงนำภรรยาของตนมาถวายในวันรุ่งขึ้น เหตุการณ์เป็นไปตามแผนของสาวใช้
ตุงคพลจึงมีความสุขอยู่กับนางลาวัณยวดีบนพระแท่น ส่วนจารุทัตตะผิดหวังทำอะไรไม่ถูก
แต่ได้ย็นตะสิงอยู่กับที่

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๘ สาวใช้ของตุงคพลเล่าเรื่อง ข้างตกหล่มเพราะ
อุบายสุนัขจิ้งจอก สอนถึงการใช้สติปัญญาออกอุบายหลอกหลวงผู้ที่แข็งแรงกว่า

ข้างตัวหนึ่งชื่อ กรรปรุติลก อาศัยอยู่ในป่าพรหม เป็นที่ปรารภของบรรดา
สุนัขจิ้งจอกซึ่งคิดกันว่า ถ้าข้างตัวนี้ตายลง พวกมันจะมีอาหารกินไปนานถึง ๔ เดือนทีเดียว
สุนัขจิ้งจอกเล่าตัวหนึ่งจึงรับอาสาออกอุบายฆ่าข้างก็เข้าไปหาข้าง แสดงความนอบน้อม
แล้วกล่าวว่าสัตว์ป่าทั้งหลายในละแวกนั้น เห็นฟ้องตองกันว่าสมควรแต่งตั้งข้างกรรปรุติลก
เป็นผู้ปกครองสรรพสัตว์ทั้งปวงในป่านี้ เมื่อสุนัขจิ้งจอกเล่าเชื้อเชิญเสร็จแล้วก็ลุกขึ้นวิ่ง
นำทางไป ฝ่ายข้างกรรปรุติลกชื่นชมยินดีในลาภยศและความ เป็นใหญ่ก็ออกรังติดตาม
ไปจนกระทั่งพลัดตกหล่มจมลงในโคลน ต้องกลายเป็นอาหารของพวกสุนัขจิ้งจอกไปในที่สุด

นิทานอุทาหรณ์เรื่อง ๙ สุนัขจิ้งจอกกะระฎะกะ เล่าเรื่องสิงขนถอนลิ้ม
สอนว่าบุคคลที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการที่ไม่ใช่ธุระของตน ย่อมได้รับความเดือดร้อน

สิงฝูหนึ่ง เข้าไปเล่นชุกขนอยู่ในบริเวณที่มีการก่อสร้างวิหาร ข้างไม่ได้
เสื่อไม้ค้ำอยู่ก็เลยเอาลิ้มสอดไว้ สิงตัวหนึ่งในฝูนั้นคงจะถึงคราวเคราะห์ ยืนขึ้นไป
นั่งบนท่อนไม้แล้วดึงลิ้มออกโดยแรง จึงถูกท่อนไม้หนีบลูกธนูทะแแตกตาย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๐ สุนัขจิ้งจอกกะระฎะกะ เล่าเรื่องลาถูกตีเพราะ
แผดเสียง สอนว่าบุคคลผู้น้อยไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องราวของเจ้านายมากเกินไป
เพราะในบางครั้งความหวังดีอาจจะทำให้ตนเอง เดือดร้อนได้ และชี้ให้เห็นถึงโทษของ
การพูดผิดกาลเทศะ

เรื่องมีอยู่ว่า ในเมืองพาราณสีมีช่างซักเสื้อผ้าคนหนึ่งชื่อว่า กรรปรุปะฎะกะ
วันหนึ่งชายผู้นี้ เล่นหยอก เอิ้นกับภรรยาสาวของตนสักครู่หนึ่งก็เข้านอนจนหลับสนิท ต่อมา
มีขโมยย่อง เข้ามาในบ้าน เพื่อที่จะลักทรัพย์ เผอิญลากับสุนัข เห็นเข้า ลาจึงบอกสุนัขให้
เห่าเพื่อปลุกให้นายของพวกมันรู้ตัว แต่สุนัขไม่ยอมทำตามที่ลาบอก ลาจึงโกรธและส่ง
เสียงร้องปลุกเจ้านายของมันเสียเอง กรรปรุปะฎะกะกำลังหลับสนิท ได้ยินเสียงร้องของ
ลาดังลั่นบ้าน ก็ตกใจตื่นขึ้นมา ด้วยความโกรธจึงหนีไปเขียนลา ผู้หวังดีตัวนั้น

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๑ แมวทมิฬรอนฆ่าหนู เรื่องนี้สุนัขจึงจอกทะมะนะกะ เป็นผู้เล่า เป็นการแนะนำว่าผู้เฒ่าไม่ควรทำให้นายพันจากการพึ่งพาตน เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นเจ้านายจะมองไม่เห็นคุณค่าของบ่าวอีกต่อไป

ราชสีห์ตัวหนึ่งชื่อ มหาวิกรม อาศัยอยู่บนภูเขาอรพทศิขรทางภาคเหนือ เวลาที่ราชสีห์ตัวนี้นอนหลับจะมีหนูตัวหนึ่งคอยแอบมาแตะขนสร้อยคอของมัน ราชสีห์โกรธมากแต่ก็ไม่สามารถจะกำจัดหนูได้เพราะหนูวิ่งหนีเข้ารูเล็ก ๆ ของมัน ราชสีห์จึงเข้าไปในหมู่บ้านนำแมวตัวหนึ่งชื่อ ทมิฬรอน มาเลี้ยงไว้โดยให้อาหารกินเป็นอย่างดี ตั้งแต่นั้นมาหนูก็ไม่กล้าออกมาจากรูอีก ราชสีห์จึงนอนหลับอย่างเป็นสุขไม่มีหนูมารบกวน เมื่อใดที่ได้ยินเสียงหนู ราชสีห์ก็จะให้เนื้อเพิ่มเติมเป็นรางวัลแก่แมวทุกครั้งไป อยู่มาวันหนึ่งหนูหวัดจนไม่ไหวก็วิ่งออกมาจากรูจึงถูกแมวตะครุบกินเสีย เมื่อไม่มีหนูมารบกวนต่อไปแล้ว ราชสีห์จึงเริ่มเฉยเมยในเรื่องอาหารของแมวเพราะว่าแมวไม่มีประโยชน์ต่อมันเสียแล้ว

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๒ สุนัขจิ้งจอกทะมะนะกะ เล่าเรื่อง หญิงงามเมืองที่โลกเคารพ สอนว่าบุคคลไม่ควรตกใจกลัวโดยไม่มีเหตุผล ควรจะพิสูจน์เรื่องราวให้แน่ชัดเสียก่อน

มีเมืองอยู่เมืองหนึ่งชื่อว่า พรหมปุระ ตั้งอยู่บนภูเขาศรีบรรพต มีเสียงลือกันว่าบนยอดเขาแห่งนี้มีราชาชือ ชันฎาภรรณ ลิงอยู่ สาเหตุที่เชื่อกันเช่นนี้ก็เพราะวันหนึ่ง โจรคนหนึ่งวิ่งหนีภัยมาพร้อมกับระฆังในมือ ถูกเสือกัดกินเป็นอาหาร ผ่องสิง เก็บระฆังนั้นได้ก็เอาไปเล่น เล่นกันตลอดเวลา ชาวเมืองในละแวกนั้นรู้ข่าวกันทั่วว่ามีคนถูกฆ่ากินเป็นอาหาร แต่ในเมื่อยังได้ยินเสียงระฆังดังอยู่จึงพากันเชื่อว่าราชาโกรธ เลยจับคนกินและตีระฆัง ชาวเมืองจึงพากันหนีไปอยู่เสียที่อื่น

ต่อมาหญิงงามเมืองคนหนึ่งชื่อ กะราลัย สืบเรื่องราวจนมั่นใจแล้วว่าเสียงที่ดังขึ้นนั้นเป็นเสียงระฆังที่ลิงเล่น จึงเข้ากราบทูลพระราชบิดาเพื่อขออาสาไปปราบราชา โดยขอเงินทองเป็นบำเหน็จรางวัลพอสมควร พระราชบิดาก็ประทานทรัพย์ให้ตามคำขอของนาง นางกะราลัยทำพิธีบูชาพระคเณศและเทพองค์อื่น ๆ แล้วเข้าไปในป่าเก็บผลไม้ที่ลิงชอบกิน เอาไปโยนทิ้งไว้กลางเกลื่อน เมื่อผ่องสิงเห็นผลไม้ก็ดีใจ ทิ้งระฆังไว้ นางจึงนำเอาระฆังกลับมาได้ บรรดาชาวเมืองจึงพากันยกย่องสรรเสริญในความสามารถของนาง

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๑๓ สุนัขจึงจอกทะมะนะกะ เล่า เรื่อง ชายเลี้ยงวัว
ช่างกลบกลและภรรยา สอนว่าบุคคลทุกคนย่อมได้รับทุกข์เพราะความผิดของตนเอง

วันหนึ่ง เจ้าพนักงานตัดสินความกำลังนำช่างกลบกลไปยังที่ประหาร ก็มี
ปริพาชกผู้หนึ่งชื่อ กัณฑรปะเกตุ และพ่อค้าชื่อ สารุ มาจุดขายเสื้อไว้แล้วอันวอน
ขอร้องมิให้ประหารช่างกลบกล กัณฑรปะเกตุ เล่า เรื่องของตนเองว่า เมื่อวานนี้ตน
มาขออาศัยนอนอยู่ที่บ้านชายเลี้ยงวัวจึงได้เห็น เหตุการณ์ในตอนเย็นว่า ชายเลี้ยงวัว
กลับจากร้าน เหล้าพร้อมกับสหายของเขา เผลอเห็นภรรยา กำลังวางแผนอยู่กับหญิง
แม่สื่อผู้เป็นภรรยาของช่างกลบกล ชายเลี้ยงวัวโกรธจึง เขียนตีภรรยาของตนแล้วจับ
มัดไว้กับ เส้าแล้วก็เข้าไปนอน พอถึงเที่ยงคืนหญิงแม่สื่อกลับมาหาภรรยาของชาย
เลี้ยงวัวและบอกว่าชายชู้ นั้นคิดถึงมาก ภรรยาช่างกลบกลวางแผนแก้มัดให้ภรรยา
ชายเลี้ยงวัวไปพบกับชายชู้และให้มัดตนไว้กับ เส้าแทน ฝ่ายชายเลี้ยงวัวตื่นขึ้นมา
กลางดึกก็ตะโกนถามภรรยา เกี่ยวกับเรื่องชายชู้ ภรรยาของช่างกลบกลจึง เจ็บอยู่
ไม่กล้าส่งเสียงตอบ ชายเลี้ยงวัว เกิดโทสะจึง ฉีกนวมของนาง เสียแล้วกลับ เข้า
ไปนอนตามเดิม เมื่อภรรยาของชายเลี้ยงวัวกลับมาก็รู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
จึงให้มัดตนเองไว้ดั่ง เดิม ส่วนหญิงแม่สื่อก็รีบหนีขึ้นส่วนจมูกกลับบ้านไป

ครั้นรุ่งเช้าช่างกลบกลสั่งให้ภรรยาหยิบกลองมิดโกนมาให้ นางก็แก้ง
หยิบมิดโกนมาให้เพียง เล่มเดียว ช่างกลบกล เกิดโมโหก็ เลยขว้างมิดโกน เล่มนั้นไป
ทางภรรยา นางจึงแก้งร้องด้วยความ เจ็บปวดหาว่าสามีตัดจมูกของนางโดยไม่มี
เหตุผล จึงไปร้องทุกข์กับ เจ้าพนักงานตัดสินความ

กล่าวฝ่ายภรรยาชายเลี้ยงวัวทำที่ เป็นตั้งสัตย์อธิษฐานว่าถ้านางยังจงรัก
ภักดีต่อสามี ไม่คิดนอกใจไปชอบชายอื่นก็ขอให้บาดแผลบนใบหน้าของนางจงหายไป
จนหมดสิ้น สามีของนางได้ฟังดังนั้นก็ลุกขึ้นมาจุดตะ เทียงดูและพบว่าใบหน้าของ
ภรรยาไม่มีรอยบาดแผลปรากฏอยู่จึงคุกเข่าลงขอโทษ

ต่อจากนั้นปริพาชกก็ เล่า เรื่องของพ่อค้าที่ร่วม เดินทางมากับตนว่าพ่อค้า
นั้น เดินทางออกจากบ้านจนมาถึง เมืองนี้ก็เป็น เวลาถึง ๑๒ ปีแล้ว เขาได้เข้าไปขอ
อาศัยนอนอยู่ที่บ้านของหญิงงาม เมืองผู้หนึ่ง เหนือบานประตูของบ้านหลังนั้นมีไม้แกะ
สลัก เป็นรูปเวตาล บนหัวของมันมีอัญมณีมีค่าติดอยู่ พ่อค้า เห็น เขาก็เกิดความ โลกจึง

ลุกขึ้นมาขโมยอัญมณีในตอนกลางดึก แต่ก็ถูกมือของ เวตาลซึ่งมี เส้นลวดกลไกบีบมือจนต้องส่งเสียงร้อง เพราะความเจ็บปวด หญิงงาม เมืองก็ตื่นขึ้นมาบังคับให้พ่อค้ามอบเพชรพลอยที่ติดตัวมาทั้งหมดให้แก่นาง แล้วนางก็ปล่อยให้เป็นอิสระ

กล่าวย้อนไปถึงเจ้าพนักงาน เมื่อได้ฟังเรื่องราวข้อเท็จจริงทั้งหมดจากปริพาชกผู้นั้น จึงได้ตัดสินใจลงโทษผู้กระทำความผิดทุกคนคือ โคนผมภรรยาช่างกลบกรเนรเทศภรรยาชายเลี้ยงวัว ปรับหญิงงาม เมืองและคืนทรัพย์สินให้แก่พ่อค้า

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๑๔ สุนัขจึงจอกทะมะนะกะ เล่า เรื่อง ภรรยาคนเลี้ยงโคกับชายชู้ สอนว่าบุคคลใดไม่ตกตะลึงใน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน บุคคลนั้นก็ย่อมแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้านั้นได้

ในเมืองทวาราวดีมีภรรยาชายเลี้ยงโคผู้หนึ่งเป็นคนนิสัยไม่ดี ลอบเป็นชู้กับหัวหน้ายกและลูกชายของเขา อยู่มาวันหนึ่งในขณะที่นางกำลังประพาศมีชอบอยู่กับบุตรของหัวหน้ายก หัวหน้ายกเองก็มาหานางด้วย นางจึงซ่อนตัวลูกชายของเธอไว้ในยุ้งข้าวแล้วก็ออกมาต้อนรับหยอก เอ็นกับหัวหน้ายกอีก ครั้นเมื่อสามีของนางกลับมา นางก็รีบแก้ปัญหาคือให้หัวหน้ายกถือไม้แล้วแสดงท่าทางโกรธออกไปและนางก็อธิบายกับสามีของนางว่าหัวหน้ายกโกรธลูกชายด้วยสาเหตุบางประการ ลูกชายของเขาหนีมาหลบอยู่ที่บ้าน นางจึงช่วยซ่อนตัวไว้ในยุ้งฉาง เมื่อหัวหน้ายกตามมาลูกชายไม่พบก็กลับไป

เมื่อภรรยาชายเลี้ยงโคได้อธิบายเรื่องราว เสร็จก็นำตัวลูกชายของหัวหน้ายกออกมาจากที่ซ่อน เพื่อแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่นาง เล่า นั้น เป็นความจริง

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๑๕ สุนัขจึงจอกทะมะนะกะ เล่า เรื่อง กาท่าอุบายฆ่างูเห่า เป็นการแนะนำถึงการไข่กลอุบายเพื่อเอาชนะศัตรู

กาตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนต้นไม้ ลูก ๆ ของมันถูกงูเห่าซึ่งอาศัยอยู่ในโพรงไม้ นั้นฆ่ากินจนหมด กาตัวเมียจึงชักชวนคู่ของตนไปสร้างรังอยู่ที่อื่น แต่กาตัวผู้ไม่ทอดอຍ กลับพูดให้กำลังใจและออกอุบายให้กาตัวเมียไปโฉบ เอาสร้อยทองคำของโอรสภคินีที่ขอมมาสร้งนำแถว ๆ นั้นและถอดวางไว้ นางกาโฉบได้สร้อยทองคำก็นำไปไว้ในโพรงที่งูเห่าอาศัยอยู่ ฝ่ายคนรับใช้ของโอรสก็ติดตามค้นหาสร้อยทองคำจนพบและได้ฆ่างูเห่าตัวนั้น เสีย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๖ กาดำผู้ในนิทานซ้อนเรื่องที่ ๑๕ เล่าเรื่อง
ราชสีห์หลงกลกระต่าย สอนว่าผู้ใดมีปัญญาผู้นั้นก็เปรียบเสมือนผู้ที่มิกำลัง

ราชสีห์ตัวหนึ่งชื่อ ทูรทานตะ อาศัยอยู่บนภูเขามันทร ชอบฆ่าสัตว์กิน
เป็นอาหาร บรรดาสัตว์ทั้งหลายจึงพากันไปหาราชสีห์และประชุมตกลงกันว่า เพื่อไม่
ให้ราชสีห์ฆ่าสัตว์ล้มตายทีละหลายตัว พวกมันยินดีสละชีวิตเป็นอาหารแก่ราชสีห์ทุกวัน
วันละหนึ่งตัว วันหนึ่งถึงคราวของกระต่ายแก่ มันก็แก้ง่วงเวลาทำไอ้เอ๋เข้าไป
หาโดยไม่รีบร้อน ราชสีห์กำลังโมโหหิวจึงควาตกระต่ายถามถึงสาเหตุที่มาช้า
กระต่ายคิดอุบายและบอกว่าในระหว่างทางตนได้พบกับราชสีห์อีกตัวหนึ่ง ราชสีห์
ตัวนั้นยังขับให้กระต่ายกลับไปหา มัน ราชสีห์ได้ฟังดังนั้นก็เกิดความโกรธจึงให้
กระต่ายพาไปพบกับราชสีห์ตัวนั้น กระต่ายจึงพาไปยังสระลึกแห่งหนึ่ง ราชสีห์เห็น
รูปของตนเองในน้ำ สำคัญว่าเป็นคู่แข่งก็กระโจนลงไปเลยต้องเสียชีวิต

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๗ สุนัขจิ้งจอกทะเลมะนะกะเล่าเรื่อง นกภูฏานิกะ
เอาขนนะพระสมุทร สอนให้รู้จักประมาณกำลังและความกล้าของศัตรูก่อนที่จะลงมือ
ต่อสู้

นกภูฏานิกะคู่หนึ่งอาศัยอยู่บนฝั่งทะเลทางตอนใต้ เมื่อแม่นกใกล้จะวางไข่
ก็ชักชวนคู่ของมันไปสร้างรังใหม่ที่อื่น เพราะกลัวว่าน้ำทะเลจะพัดขึ้นมาบนฝั่งพาเอา
ไข่ของมันไป แต่พ่อกไม่กลัวและยืนยันว่าจะสร้างรังอยู่ที่เดิม แม่นกเชื่อฟังคำ
ก็เลยวางไข่ของมันไว้ที่ชายฝั่งนั้น ส่วนพระสมุทรได้ยินนกผิวเมียบสนทนากันก็อยาก
จะลองกำลังของนก จึงพัดพาเอาไข่นกไปหมด แม่กร้องไห้เสียใจ พ่อกจึงเรียก
ประชุมบรรดานก นกทั้งหลายพากันไปร้องทุกข์ต่อพญาครุฑผู้เป็นใหญ่ในบรรดาสัตว์
ปีก พญาครุฑจึงนำเรื่องเข้ากราบทูลพระนารายณ์ และด้วยบัญชาประกาศิตของ
พระนารายณ์นี้เอง พระสมุทรจึงต้องคืนไข่ให้นกภูฏานิกะ

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๘ นกยางที่รมมุขเล่าเรื่อง นกเดือนพวกสิงโง่
แนะนำว่าการสั่งสอนผู้ที่ไร้สติปัญญาและความคิดย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด
ทั้งยังอาจทำให้ผู้สอนเดือดร้อนอีกด้วย

ฝูงนกกลุ่มหนึ่งทำรังอาศัยอยู่บนต้นจิวใหญ่บนฝั่งแม่น้ำน่านรรมา พวกมันอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขแม้ในฤดูฝน อยู่มาวันหนึ่งท้องฟ้าปกคลุมไปด้วยก้อนเมฆสีดำ เกิดฝนตกหนัก พวกนกเห็นฝูงลิงเปียกฝนหนาวจนตัวสั่นอยู่ที่โคนต้นไม้ จึงแนะนำว่าพวกตนใช้เพียงจงอยปากคาบเอาเศษหญ้าเศษฟางมาทำรัง ส่วนพวกลิงมีทั้งมือทั้งเท้าใจจึงนั่งดูตายยอมทนทุกข์ทรมานอยู่ได้ พวกลิงได้ฟังก็เกิดความโมโห รอจนฝนหยุดตกก็พากันบินขึ้นไปบนต้นไม้ รื้อทำลายรังจนไข่นกหล่นลงมาแตกหมด

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๑๙ พญาหงส์ศรีธรรมาเล่าเรื่อง ล่าในหนังสือสอนให้รู้ถึงโทษของการพูดจาผิดกาลเทศะ

ช่างซักผ้าคนหนึ่งชื่อ วิลาส อาศัยอยู่ในเมืองหัสตินาปุระ เลี้ยงลาตัวหนึ่งไว้ใช้งานในการแบกสัมภาระ แต่เขาบรรทุกข้าวของหนักจนเกินไปจนลาทนมัโหว ร่างกายอ่อนเพลียทรุดโทรมใกล้จะตาย เจ้าของจึงนำเอาหนังสือคลุมตัวลาแล้วปล่อยมันให้เป็นอิสระอยู่ในทุ่งนาใกล้ป่า เจ้าของนาเห็นลาแต่ไกลคิดว่า เป็นเสือ จึงรีบวิ่งหนีไป ลาจึงได้กินข้าวทุกวันจนร่างกายอ้วนท้วนสมบูรณ์ขึ้น อยู่มาวันหนึ่งคนเฝ้านาคนหนึ่งเอาผ้าห่มสีมอ ๆ คลุมตัว ถูหูและลูบดอกแล้วแอบหมอบลงคอยเฝ้าดูแลข้าวในทุ่งนา ลาเห็นชายผู้นั้นในระยะไกลก็นึกว่าเป็นลาตัวเมียจึงส่งเสียงร้องดีใจวิ่งเข้าไปหา คนเฝ้านาจึงรู้จากเสียงร้องว่ามันเป็นลา จึงฆ่าลาตัวนั้นเสีย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๒๐ นกบริวารของนกยูงจิตรวรรณเล่าเรื่อง กระต่ายหลอกช่าง สอนถึงการใช้กลอุบายเอาชนะผู้ที่กำลังมากกว่าเพื่อเอาตัวรอด

กาลครั้งหนึ่งเกิดแห้งแล้งแม้ในฤดูฝน โขลงข้างเป็นทุกข์เพราะกระหายน้ำ เห็นบรรดาสัตว์ตัวน้อย ๆ มีบ่ออาบน้ำกันจึงไปร้องทุกข์กับเจ้าโขลงของพวกมัน พญาข้างก็พาบริวารไปยังบึงใสสะอาดแห่งหนึ่งซึ่งไม่ไกลจากที่นั่นนัก วันเวลาผ่านไป ฝูงกระต่ายที่อาศัยอยู่แถวนั้นก็ถูกข้างเหยียบย่ำตายเป็นจำนวนมาก กระต่ายตัวหนึ่งชื่อ คิลิมุชะ ราพึงว่าข้างโขลงนี้กระหายน้ำคงจะมาที่บึงนี้ทุกวัน เมื่อเป็นเช่นนี้เผ่าพันธุ์ของพวกมันคงถูกทำลายจนหมดสิ้นเป็นแน่ กระต่ายเผ่าชื่อ วิชัย จึงรับอาสาแก้ไขเหตุการณ์ ออกไปเจรจากับข้างโดยอ้างว่าตนนั้นเป็นทูตของพระจันทร์

และบรรดากระต่ายทั้งหลายก็เป็นผู้รักษาบึงของพระจันทร์ด้วย และบอกกับพญาช้าง ว่าการที่โขลงช้างมาเหยียบย่ำบึงจนกระต่ายเดือดร้อนนั้นทำให้พระจันทร์โกรธมาก พญาช้างได้ฟังก็ตกใจและให้สัญญาว่าจะไม่ไปรบกวณที่บึงนั้นอีกต่อไป ในคืนนั้นกระต่าย เฒ่าจึงพาพญาช้างไปที่บึงเพื่อขอขมาต่อพระจันทร์ พญาช้างเห็นเงาของพระจันทร์ ซึ่งสั่นไหวเพราะน้ำกระเพื่อมก็เลยสำคัญว่าพระจันทร์นั้นโกรธตน จึงรีบขอขมาและ กลับไป

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๑ นกแขกเต้าเล่าเรื่อง หงส์ถูกยิงตายเพราะ กาชั่ว สอนให้เห็นภัยอันตรายในการอยู่ร่วมกับทรชน

กาและหงส์อาศัยอยู่บนต้นไม้ เดือใหญ่ วันหนึ่งอากาศร้อนอบอ้าว ชายคน หนึ่ง เหน็ด เหนื่อยจากการ เดินทางจึงพักนอนนอนหลับใต้ต้นไม้โดยวางคันธนูและ ลูกดอกเอาไว้ข้างตัว ในไม่ช้าเงาของต้นไม้ก็เคลื่อนที่ไป หงส์เห็นแสงแดดส่อง หน้าคนเดินทางที่กำลังนอนหลับอยู่ นึกสงสารก็เลยกางปีกออกบังแสงแดดให้ ชายผู้ นั้นจึงได้นอนหลับอย่างมีความสุข นอนอ้าปากกว้าง กาทนเห็นผู้อื่นมีความสุขไม่ได้ ด้วยสันดานหยาบของมันก็ถ่ายมูล เข้าปากคน เดินทางแล้วรีบบินหนีไป ในไม่ช้าคน เดินทางก็ตื่นขึ้นมา มองเห็นหงส์อยู่บนต้นไม้ เลยคิดว่าหงส์กำลังถ่ายมูล เข้าปากตน จึงฆ่าหงส์ด้วยลูกธนู

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๒ นกแขกเต้าเล่าเรื่อง นกกระทาถูกฆ่าเพราะกา นิทานเรื่องนี้ยังคงสอนให้เอาตัวออกห่างจากทรชน ไม่ควรร่วม เดินทางไปกับทรชน ในทุกสถานที่

กาลครั้งหนึ่งนกนานาชนิด เดินทางบนฝั่งทะเล เพื่อไปนมัสการพญาครุฑ กาและนกกระทาก็ร่วม เดินทางไปด้วย ระหว่างทางกาแอบกินนม เปรี๊ยะในหม้อซึ่ง คนเลี้ยงวัวทูนไว้บนศีรษะ เมื่อเขาวางหม้อลงบนพื้นดินจึงรู้ว่าถูกขโมยกินนม เปรี๊ยะ กาทตกใจกลัวก็รีบบินหนีไป ส่วนนกกระทาตัวม เต็มชกข้าวอยู่จึงต้องรับเคราะห์ถูก คนเลี้ยงวัวฆ่าตาย

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๓ นกแขกเต้าเล่า เรื่อง ช่างทำรถถูถูถูถูถูถู
สอนว่าคนโง่แม้รู้ชั้วว่าอีกคนหนึ่งกระทำผิด คิดไม่ชื้อต่อตน แต่ก็ยังชื่นชมยินดีเพราะถูก
ยกยอสรรเสริญด้วยคำพูด

ช่างทำล้อรถชื่อ มันทมดี อาศัยอยู่ในเมืองเยาวันศรี รู้ว่าภรรยาของตน
แอบเป็นชู้กับชายอื่น ยังไม่เคยเห็นกับตาของตัวเองเท่านั้น วันหนึ่ง เขาจึงแกล้ง
บอกกับภรรยาว่าจะออกไปยังหมู่บ้าน แต่พอออกไปสักครู่ก็ย้อนกลับมาและแอบไปซ่อน
อยู่ใต้เตียง ส่วนภรรยาดีใจที่สามีไม่อยู่จึงนัดให้ชู้รักของตนมาพบในตอนเย็น ในขณะที่
นางกับชู้กำลังมีความสุขอยู่บนเตียงนอน เผอิญนางไปสัมผัสสกร่างกายของคนที่ซ่อนตัว
อยู่ใต้เตียงเข้า จึงรู้สึกกังวลใจ ชายชู้เห็นผิดสังเกตจึงเอ่ยถาม นางผู้นั้นรู้ว่าผู้ที่
ซ่อนตัวอยู่ใต้เตียงนั่นคือ สามีของนางเองจึงตำมรยากล่าวยกยอสรรเสริญสามีของตน
ต่าง ๆ นานา ส่วนช่างทำล้อรถได้ยินคำชมเขาก็รู้สึกปลาบปลิ้มใจเป็นอันมาก ถึงกับ
แบกเตียงซึ่งมีภรรยาและชายชู้อยู่บนนั้นขึ้นทูนหัวแล้วกระโดดโลดเต้นไปมาด้วยความกินดี

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๔ นกจักรพรรดิล่า เรื่อง จิ้งจอกสี่คราม สอนว่า
คนโง่ที่ละทิ้งพวกพ้องของตนไปเข้ากับฝ่ายอื่น ย่อมพบกับความหายนะ

สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในป่า วันหนึ่งในขณะที่มันกำลังท่องเที่ยวไปแถบ
ชานเมือง ก็พลัดตกลงไปในถังใส่ครามจนไม่สามารถขึ้นมาจากถังใบนั้นได้ก็เลยแกล้ง
ทำเป็นนอนตาย ครั้นรุ่งเช้าเจ้าของถังมาพบ เขาก็นึกว่าสุนัขจิ้งจอกตายแล้ว จึงเอาไป
โยนทิ้งเสียในที่ไกล สุนัขจิ้งจอกหนีเข้าป่าพบว่าตัวเองกลายเป็นสี่คราม คิดอยากเป็นใหญ่
ให้พวกพ้องเคารพ จึงเรียกบรรดาสุนัขจิ้งจอกมาประชุมพร้อมกันแล้วประกาศว่า เทพผู้เป็น
ใหญ่ในป่านี้ได้ใช้โอสถทุกชนิดอภิเสกตัวมันให้ เป็นเจ้าป่า เพราะฉะนั้นตั้งแต่เวลานั้น เป็นต้นไป
สุนัขจิ้งจอกทุกตัวต้องเคารพ เชื่อฟังคำสั่งของมันเพียงผู้เดียว สุนัขจิ้งจอกเหล่านั้นสังเกต
เห็นสีกายอันงดงามนั้นจึงยอมมอบน้อมยกให้จิ้งจอกสี่ครามเป็นเจ้าป่า ตั้งแต่นั้นมา
สุนัขจิ้งจอกสี่ครามก็มีพวกเดียวกัน เป็นบริวารมากมาย และภายหลังก็มีสัตว์ที่ยิ่งใหญ่เป็น
บริวาร เช่น เสือ สิงโต เป็นต้น สุนัขจิ้งจอกสี่ครามจึงเริ่มดูถูกเหยียดหยามพวกพ้อง
ของตน เพราะเหตุนี้ สุนัขจิ้งจอกแก่ตัวหนึ่งจึงคิดอุบายเพื่อเปิดเผยความจริงให้เสือและ
สัตว์อื่น ๆ รู้โดยนัดแนะให้สุนัขจิ้งจอกทุกตัวช่วยกันหอนขึ้นพร้อม ๆ กันในเวลาใกล้ค่ำ
เมื่อสุนัขจิ้งจอกสี่ครามได้ยินเสียงของพรรคพวกก็ลืมตัวหอนขึ้นบ้างตามธรรมชาติของมัน
เสือและสัตว์อื่น ๆ จึงรู้สภาพที่แท้จริงของสุนัขจิ้งจอกสี่คราม

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๒๕ พญาหงส์หิรัญยครรภเล่าเรื่อง วีรบรรดา
บุตรเป็นราชพลี สอนถึงเรื่องความจงรักภักดี และความกตัญญูรู้คุณ

นักรบผู้หนึ่งชื่อ วีรบรรดา เดินทางเข้าเฝ้าพระราชาสุทรภะเพื่อกราบทูล
ขอให้จ้างตนไว้เป็นคนรับใช้โดยคิดเบี้ยเลี้ยงวันละ ๔๐๐ เทริญทองเป็นค่าตอบแทน
พระราชาทรงปฏิเสธ วีรบรรดาจึงถวายนับแล้วทูลลาจากไป ขณะนั้นมนตรีก็กราบทูล
ให้พระราชาลองจ้างวีรบรรดาไว้สัก ๔ วัน เพื่อที่จะได้รู้ถึงคุณลักษณะของเขาว่าสมควร
แก่เงินค่าจ้างเพียงใด พระราชาจึงมีรับสั่งให้เรียกวีรบรรดากลับมารับงานและทรงมอบ
สังเกตุการใช้จ่ายเงินทองของเขา ปรากฏว่าวีรบรรดาแบ่งทรัพย์ครึ่งหนึ่งให้เทพเจ้า
และพรหมณ์ ครึ่งหนึ่งของทรัพย์ที่เหลืออยู่ก็แบ่งปันให้แก่ผู้ทนต์ทุกซึกยากไร้ นอกนั้นก็
ใช้เป็นค่าอาหารและบำรุงความสุขใส่ตัว

อยู่มาคืนหนึ่ง ตรงกับแรม ๑๔ ค่ำ พระราชาทรงได้ยินเสียงร้องไห้โอดครวญ
ดังมาจากภายนอก จึงรับสั่งให้วีรบรรดาซึ่งยืนเฝ้ายามอยู่ที่ประตูติดตามเสียงนั้นไป สักครู่
หนึ่งก็ทรงคิดได้ว่าพระองค์ไม่ควรให้วีรบรรดาออกไปแต่เพียงผู้เดียวในความมืด เช่นนั้น
จึงทรงหยิบพระขรรค์แล้วออกติดตามไปด้วย

ส่วนวีรบรรดาตามเสียงนั้นไปจนพบสาวงามแรกรุ่งผู้หนึ่ง แต่งกายด้วยเครื่อง
ประดับอันงดงาม กำลังร้องไห้อยู่วีรบรรดาจึงถามนางถึงสาเหตุที่ต้องร้องไห้คร่ำครวญ
สาวงามผู้นั้นจึงอธิบายว่านางเป็นเทพีลักษมีประจำองค์ของพระราชาสุทรภะ บัดนี้นาง
กำลังจะไร้ที่พึ่งด้วย เหตุที่พระราชาก็ต้องสูญเสียพระชนม์ชีพ นอกเสียจากวีรบรรดา
ถวายนับของตนผู้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ เพื่อบวงสรวงพระ เทวี
สรรมงคล

วีรบรรดาจึงกลับบ้านไปปลุกภรรยาและบุตรของตนซึ่งกำลังหลับนอนอยู่ แล้ว
เล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟัง สักครู่ผู้เป็นบุตรได้ฟังเรื่องราวก็ตั้งใจที่ตนจะได้มีโอกาสทำตัว
เป็นประโยชน์ในการรักษาราชบังลังก์ของพระราชาก็เห็นดีด้วย
ดังนั้นทั้งสามคนจึงพากันไปยังศาลพระ เทวีสรรมงคล วีรบรรดาตัดศีรษะบุตรของตน
เสร็จแล้วก็ตัดศีรษะของตนเองด้วย ส่วนภรรยาก็เศร้าโศกเสียใจในการสูญเสีย
สามีและบุตร จึงปลิดชีวิตของตนด้วยวิธีเช่นเดียวกัน

กล่าวถึงพระราชาทรงไต่ถามและทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์โดยตลอด ทรงรู้สึกซาบซึ้งในการกระทำของบุคคลเหล่านั้น และทรงคิดว่า ถึงแม้ราชสมบัติของพระองค์จะยังคงอยู่ แต่ถ้าชาควีรวรรแล้วก็ไม่มีความหมาย จึงทรงขอพระขรรค์ขึ้นเพื่อที่จะขึ้นพระเศียรของพระองค์ ในทันใดนั้นพระเทวีสรรพวงคลกปรากฏ พระวรกายขึ้นจับพระหัตถ์ของพระราชาวีไต่ถามเวลา พระราชาทรงขอร้องให้พระเทวีขบชีวิตให้แก่คนทั้งสาม มิฉะนั้นพระองค์ก็ไม่ยอมมีพระชนม์ชีพอยู่ต่อไป พระเทวีจึงประทานชีวิตให้คนเหล่านั้น เหตุการณ์ทั้งหมดก็ทวนกลับคืนสู่สภาพเดิม เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น บุตรภริยาของวีรวรรก็กลับอยู่ที่บ้าน พระราชาก็กลับเข้าบรรทมยังพระราชฐานชั้นในตามเดิม ฝ่ายวีรวรรซึ่งยืนเฝ้าอยู่ที่ประตูก็กราบทูลว่า สตรีที่ร้องไห้นั้นหายจากไปในทันทีที่เห็นตน

พระราชาทรงพอพระทัยในตัววีรวรรมาก ครั้นรุ่งเช้าจึงทรงเรียกประชุมบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ ทรงเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พวกนั้นฟัง แล้วอภิเษกวีรวรรให้เป็นใหญ่ปกครองเมืองกรรณาฏะ

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๒๖ นักจักรพรรดิกเล่าเรื่อง ข้างโกนผมฆ่าตาย เพราะหวังสมบัติ สอนให้รู้จักใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่าง ๆ อย่างรอบคอบก่อนที่จะลงมือกระทำ

ในเมืองอโยธยา จุฑามณีบูชาพระศิวะอยู่เป็นเวลาช้านานจนกระทั่งชำระร่างกายพ้นจากบาปทั้งหลาย พระศิวะทรงโปรดจึงสั่งให้ผู้เป็นใหญ่ของเหล่ายักษ์ไปเข้าฝันบอกให้จุฑามณีไปโกนผมแต่เช้าแล้วถือไม้แอบอยู่ที่ประตูบ้าน เมื่อมีขอทานเดินผ่านมา ให้รับดีขอทานผู้นั้นอย่างใดนึกสงสาร เป็นอันขาด ขอทานนั้นก็กลายเป็นหม้อเต็มไปด้วยเหรียญทองคำไว้ให้ใช้อย่างสุขสบายตลอดชีวิต จุฑามณีก็ทำตามที่ตนเองฝัน เรื่องราวทั้งหมดก็เกิดเป็นจริง ฝ่ายข้างโกนผมรู้เห็นเหตุการณ์โดยตลอด หวังจะมีโชค लाभบ้างจึงคิดทำตาม วันหนึ่งพบขอทานผ่านมาก็เลยเอาไม้ดีขอทานจนตาย ข้างโกนผมจึงถูกทางการลงโทษจนตายตกไปตามกัน

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๗ นกจักรพรรดิล่าเรื่อง หงส์ช่วยเต่าโง่ สอนว่า
ผู้ใดไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของเพื่อนผู้ปรารถนาดี ก็ย่อมพบกับความพินาศ

หงส์ ๒ ตัวชื่อ สังกฐะและวิกฐะ อาศัยอยู่ร่วมกันกับเต่ากัมพูครีฟเป็น
เวลาช้านานในสระแห่งหนึ่งชื่อ ผลุโลตปะละในเขตแดนแคว้นมคธ อยู่มาวันหนึ่ง
พวกชาวประมงเดินทางมาที่สระแห่งนั้น เพื่อคอยที่จะจับปลา เต่าและสัตว์อื่น ๆ
ในวันรุ่งขึ้น เมื่อเห็นว่าภัยกำลังจะมาถึงตน เต่าจึงชวนหงส์ทั้งสองตัวไปอยู่ที่อื่น
เต่าคิดวิธีให้หงส์ช่วย เหลือตนโดยให้หงส์ช่วยกันบินคาบท่อนไม้ไว้ข้างละตัว ส่วนตน
เองจะใช้ปากคาบท่อนไม้ห้อยอยู่ตรงกลาง หงส์รับฟังความคิดเห็นของเต่าแต่กลัว
ว่าถ้าประชาชน เห็น เข้าคงจะต้องพูดอะไรขึ้นบ้างแน่นอน และถ้าเต่าเผลอพูดได้ตอบ
ก็จะต้องตกลงไปเสียชีวิต เต่ารับปากว่าตนจะไม่เอ่ยคำใด ๆ เลย ดังนั้นหงส์และ
เต่าจึงทำตามอุบายที่คิดไว้ ฝ่ายพวกโคบาลเห็นเต่าอยู่กลางอากาศก็วิ่งตามกันไปดู
คนผู้หนึ่งพูดขึ้นว่าถ้าเต่าตกลงมาจะจับอย่างกิน เสียที่นั่น อีกคนหนึ่งพูดว่าจะจับเต่ากิน
เสียตรงนั้น คนที่สามพูดว่าจะจับเต่าเอากลับไปกินที่บ้าน เต่าได้ฟังดังนั้นก็โกรธจน
ลืมตัวจึงพูดขึ้นว่าพวกโคบาลจะได้กินก็เพียงแต่เพียงซี่ เต่า ทันทีที่เต่าอ้าปากมันก็ตกลง
มาจากท่อนไม้จึงถูกพวกโคบาลจับฆ่าเสีย

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๒๘ เต่ากัมพูครีฟเล่าเรื่อง ปลาสามตัว นิทานเรื่อง
นี้ยังคงสอนให้ เชื่อฟังคำตักเตือนของเพื่อนผู้หวังดีและชี้ให้เห็นว่าผู้มีปัญญารู้จักแก้ไข
เหตุการณ์เฉพาะหน้า ย่อมรอดพ้นจากอันตราย

ชาวประมงกลุ่มหนึ่งมาหาปลาที่สระผลุโลตปะละ ปลาสามตัวจึงปรึกษากัน
รือกัน ปลาตัวหนึ่งชื่อ อนาคตวิธาดา ตัดสินใจหนีไปอยู่ยังสระอื่นในทันที ปลาอีกตัวหนึ่ง
ชื่อ ปรัตยุดบินนมติ ยังไม่ยอมหนีแต่จะคิดแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้ายาม เมื่อมีภัยมาถึง
ส่วนปลาตัวที่สามชื่อ ยัททวิษยะ ปล่อยตามบุญตามกรรมไม่คิดหาวิธีเอาตัวรอดไว้ล่วงหน้า
ครั้นรุ่งเช้าปลาที่เหลือนอยู่สองตัวก็ถูกจับติดตาข่าย ปรัตยุดบินนมติแกล้งทำเป็นตาย
ชาวประมงจึงแกะมันออกจากตาข่ายแล้วโยนทิ้งไป มันจึงตื่นกระโดดสุดกำลังลงไปสู่
น้ำลึก ส่วนยัททวิษยะก็ถูกจับไป

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๒๙ ปลาปรืดยุคปั่นนมติ เล่าเรื่องภริยานายพาณิชย์กับชายชู้
สอนถึงความสามารถในการแก้ไขสถานการณ์ของผู้มีสติปัญญา

พ่อค้าชื่อ สมุทรหัตตะ อาศัยอยู่กับภรรยา ชื่อ รัตนประภาในเมืองวิกรมปุระ
ภรรยาของเขาชอบประพฤติดีกกับคนใช้อยู่เป็นประจำ จนกระทั่งวันหนึ่ง นางถูกสามีจับได้
ในขณะที่กำลังจูบปากคนใช้อยู่ นางจึงรีบเข้าไปหาสามีแล้วแก้ตัวว่า นางได้พิสูจน์คมกลืน
ปากของคนใช้และพบว่ามันขโมยกินการบูร ฝ่ายคนใช้ก็แก้ล้างทำเป็นโมโหแล้วกล่าวว่าตน
ไม่สามารถทนอยู่กับนายหญิงที่คอยคมกลืนปากเพื่อจับผิดอยู่เป็นประจำ แล้วก็ลุกขึ้นเดินจาก
ไป พ่อค้าสมุทรหัตตะจึงจำต้องขอโทษและเอาอกเอาใจคนใช้เพื่อชักชวนให้กลับมาทำงาน
ตามเดิม

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓๐ หงส์ในนิทานซ้อนเรื่องที่ ๒๗ เล่าเรื่อง พังพอนกิน
ลูกนกยาง สอนว่าการคิดดูบายใด ๆ ควรกระทำอย่างรอบคอบ เพื่อมิให้ผลร้ายกลับมาตก
แก่ตนเองได้ในภายหลัง

นกยางฝูงหนึ่งอาศัยอยู่บนต้นมะเดื่อบนฝั่งแม่น้ำอิรวดี บริเวณภูเขาอุดรภู
ทางตอนเหนือของประเทศ มีงูตัวหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในโพรงที่โคนต้นไม้ต้นเดียวกัน ชอบกิน
ลูกนกยางเป็นอาหารอยู่บ่อย ๆ นกยางแก้ตัวหนึ่งทนเห็นพ่อแม่คร่ำครวญเป็นทุกข์มิได้
จึงออกดูบายให้เอาปลามาวางเรียงกันเป็นแถวตั้งแต่ปากทางโพรงของพังพอนจนถึงรู
แผนการที่นกยางเฝ้าคิดไว้ได้ผลกล่าวคือ พังพอนออกมากินปลาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรู
ก็สังหารงูนั้นเสีย แต่ไม่เพียงแค่นั้น พังพอนได้ยินเสียงร้องของลูกนกยาง จึงบินขึ้นไปบน
ต้นไม้จับลูกนกยางกินเสียด้วย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓๑ นกแร้งทรรคิน เล่าเรื่องหนูกิดฆ่าพระมณี เดือน
สติว่าคนต่ำต้อยที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งใหญ่โต มักจะคิดกำจัดเจ้านายผู้เป็นใหญ่เสีย

มุนีนามว่า มหาตมะอาศัยอยู่ในป่าอันเป็นที่บำเพ็ญพรตของมหาฤๅษีเคาตมะ
ครั้งหนึ่งหนูลึก ๆ ตัวหนึ่งพลัดตกลงมาจากปากกา พระมณีพบเข้านึกสงสารก็เลยเก็บมา
เลี้ยงด้วยเมล็ดข้าว ต่อมาก็มีแมวมาวิ่งไล่จับหนูกินเป็นอาหาร พระมณีจึงขุหนูกินให้กลายเป็น
แมว แต่พ่อแม่เห็นสุนัขมันก็วิ่งหนีอีก ท่านจึงขุให้แมวกลายเป็นสุนัข แต่สุนัขก็ยังคง
กลัวเสืออยู่ดี ท่านก็เลยขุให้มันเป็นเสือ แต่ถึงแม้ว่ามันจะกลายเป็นเสือแต่พระมณีก็ยัง

คงคิดว่ามันเป็นหนูตัวเล็ก ๆ ดังแต่ก่อน ชาวบ้านแถบนั้นพากันกล่าวกันว่าหนูตัวนั้นได้กลายเป็นเสือกก็เพราะอำนาจของพระมณี เสือกได้ยินคำพูดของพวกชาวบ้านก็รู้สึกอับอาย จึงคิดสังหารพระมณีเสีย

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๓๒ แร้งทูลทรธรรณิ เล่าเรื่อง นกยางตายเพราะอยากกินปู สอนถึงการใช้สติปัญญาเอาตัวรอดและโทษของความละโมภ

นกยาง เฒ่าตัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในสระปทุมครภในมาลาวประเทศ เนื่องจากความขราของมัน นกยาง เฒ่าจึงไม่สามารถหากินได้อย่างคล่องแคล่ว มันจึงคิดหาอุบายและกล่าวกับฝูงปลาในสระนั้นว่า จะมีชาวประมงมาจับปลา ณ ที่นั้น บรรดาปลาก็เกิดความกลัว นกยางได้โอกาสจึงรับอาสาช่วยพาปลาหนีภัยไปอยู่ยังสระแห่งอื่นที่ละตัว เมื่อมันหลอกกินปลาจนหมดแล้ว มีปูตัวหนึ่งขอร้องให้มันพาหนีไปบ้าง นกยางไม่เคยกินเนื้อปูมาก่อนก็นึกอยากลอง จึงพาปูไปแล้ววางลงบนพื้นดิน ฝ่ายปูมองเห็นก้างปลาเกลื่อนกลาดกระจัดกระจายอยู่ ก็รู้วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของนกยาง เฒ่า มันจึงต่อสู้ และหนีบคอนกยางจนตาย

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๓๓ แร้งทูลทรธรรณิ เล่าเรื่องพราหมณ์เพื่อฝันจนทำหม้อแตก สอนไม่ให้เพื่อฝัน เหตุการณ์ข้างหน้าไกลเกินความจริง

พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ เทวศรมัน อาศัยอยู่ในเมืองเทริโกฏ ในวันสงกรานต์เขาได้รับข่าวสักตุม้าหม้อหนึ่ง เนื่องจากถูกแสงแดดที่เผาจนหมดเรียวหมดแรง เขาจึงเข้าไปอาศัย เอนกายพักผ่อนในเพิงของช่างทำหม้อซึ่งมีหม้อดินเผาเต็มไปหมด ขณะที่นอนพักในมือก็ถือไม้ไว้ป้องกันมิให้ข่าวสักตุม้าถูกขโมย จากนั้นเขาก็เริ่มเพื่อฝันสร้างจินตนาการไปว่า ถ้าเขาขายข่าวสักตุม้าหม้อนี้ ก็จะได้เงินถึงสิบ เบี้ยเพื่อจะได้นำไปซื้องานขามต่าง ๆ มาขาย เอากำไร แล้วก็ให้นำเงินไปซื้อหมาก เสื้อผ้าและสิ่งของอื่น ๆ มาจำหน่ายอีกจนกว่าจะรวบรวมเงินทองได้ถึงแสนรูปี จึงจะแต่งงานมีภรรยาสัก ๔ คน และตนจะมอบความรักให้กับภรรยาที่สาวและสวยที่สุดมากกว่าภรรยาคนอื่น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ภรรยาอีก ๓ คนก็จะพากันอิจฉาริษยาเกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น ที่นี้ตนเองก็จะเกิดโมโห เอาไม้ไล่ตีภรรยาเหล่านั้น

เมื่อพราหมณ์เทวศรมันสร้างวิมานของตนถึงตอนนี้ ก็เอาไม้ฟาดหม้อข่าวสักตุม้าจริง ๆ จนหม้อแตก และยังพลอยไปโดนหม้อดินเผาของช่างหม้อแตกอีกหลายใบด้วยช่างทำหม้อได้ยินเสียงจึงขับไล่พราหมณ์ผู้นั้นออกไป

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓๔ แร้งทูลทรศิน เล่าเรื่องสุนทระกับอุปลุนทระ สอนว่า
ในการทะเลาะวิวาท ย่อมได้รับความเสียหายด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ในอดีตกาล แทตย์สองคนพี่น้อง ชื่อ สุนทระและอุปลุนทระ ประารถนาที่จะเป็นใหญ่
ในไตรโลก จึงบูชาพระศิวะบำเพ็ญตบะทรมาณกายอย่างแสนสาหัสเป็นเวลานาน จนกระทั่ง
พระศิวะพอพระทัยจึงตรัสถามแทยว่าต้องการพรสิ่งใด ด้วยอำนาจบารมีของพระนางสรวิชาติ
ก็บันดาลให้ขอพรผิดไปจากเดิมที่พวกมันตั้งใจไว้ แทย ๒ คน จึงกล่าวขอตัวพระนางปารวตี
พระศิวะทรงพิโรธแต่ก็จำต้องประทานพระนางให้แทยโง่พวกนั้น หลังจากนั้น แทย ๒ คน
เกิดหลงรักพระนางปารวตีจนเกิดทะเลาะวิวาทแย่งชิงพระนางกัน ภายหลังจึงตกลงกันว่า
จะหาผู้ชี้ขาดมาตัดสิน พระศิวะจึงปลอมแปลงพระองค์เป็นพราหมณ์มาปรากฏอยู่เบื้องหน้า
แล้วกล่าวว่าใน เมื่อแทยทั้งสองต่างก็เป็น เชื้อชาตินี้กรบก็สมควรตัดสินด้วยการต่อสู้ ดังนั้น
สุนทระและอุปลุนทระผู้มีกำลังความสามารถเท่าเทียมกันจึงต่อสู้กันจนล้มตายไปทั้งสองฝ่าย

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓๕ กาเมศวรธรรม เล่าเรื่อง พราหมณ์แบกแพะ สอนว่า
บุคคลควรมีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่หวั่นไหวเพราะคำพูดของเหล่าทูลชน

พราหมณ์ผู้หนึ่งซื้อแพะตัวหนึ่งมาจากหมู่บ้าน แล้วเอาแบกขึ้นบ่ารีบ เดินทางกลับ
เพื่อนำมันไปเข้าคิษูชายัญ ในระหว่างทางมีทูลชนสามคนเห็น เข้า พวกมันจึงคิดอุบาย
เพื่อที่จะหลอกเอาแพะตัวนั้นจากพราหมณ์ แล้วคนชั่วเหล่านั้น ก็แยกย้ายกันไปยืนคอยได้
ต้นไม้เป็นระยะ ๆ ตามทางที่พราหมณ์ผู้นั้นจะต้องเดินผ่าน เมื่อพราหมณ์เดินมาถึงคนชั่ว
คนแรก มันก็แกล้งถามว่าเหตุใดพราหมณ์จึงแบกสุนัขมา ครั้นพราหมณ์เดินผ่านพวกของมัน
อีกคนหนึ่ง ก็ถูกถามอย่างเดียวกันอีก คราวนี้พราหมณ์เกิดลังเลใจจึงวางแพะลงบนพื้นดิน
เพื่อพิจารณาดูให้แน่ใจว่าเป็นแพะ จากนั้นก็แบกแพะขึ้นบ่าตาม เดิมแล้ว เดินทางต่อไปด้วยความ
รวนเรใจ

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ ๓๖ กาเมศวรธรรม เล่าเรื่อง บริวารราชสีห์ทดลอง
ฆ่าอูฐ สอนว่าไม่ควรเชื่อถือน้ำคำพูดของเหล่าทูลชน

ในป่าแห่งหนึ่ง มีราชสีห์ตัวหนึ่งชื่อ มโหตกฏะ มีบริวารสามตัว คือ กา เสือ
และสุนัขจิ้งจอก อยู่มาวันหนึ่ง บริวารเหล่านั้นพากันท่องเที่ยวไปจนพบอูฐตัวหนึ่งซึ่งพลัด
พรากรจากฝูงของมันมา พวกมันจึงพาอูฐไปพบกับราชสีห์ ราชสีห์ตั้งชื่อให้อูฐว่า จิตรกรรม

แล้วชกขวานให้อาศัยอยู่ด้วยกันโดยสัญญาว่าจะไม่ทำอันตรายใด ๆ ภายหลังจากต่อมา
 ราชสีห์เกิดล้มเจ็บประกอบกับฝนตกหนัก บริวารของมันจึงไม่มีอาหารกินก็พากันมาหา
 ราชสีห์ กานะแนะนำราชสีห์ให้ฆ่าอูฐ ราชสีห์ไม่สามารถทำเช่นนั้นได้เพราะเคยให้คำสั่ง
 ปฏิญาณไว้แล้วว่าจะไม่ทำร้ายอูฐ ดังนั้นกานะจึงคิดอุบายพาบริวารทั้งหมดมาหาราชสีห์
 แล้วกาก็กล่าวมอบ เลือด เนื้อของตน เป็นอาหารแก่ราชสีห์ หลังจากนั้นสุนัขจึงจอกและ
 เสือกก็เสนอตนเองอย่างเดียวกันกับกานะ แต่ราชสีห์ไม่เห็นด้วยกับการเสียสละเช่นนั้น
 อูฐเห็นบรรดาบริวารยอมสละชีพเพื่อราชสีห์ คิดว่าตนเองคงจะปลอดภัยเหมือนพวกนั้น
 จึงพูดตามอย่างบ้าง เสือกได้โอกาสรีบตรงเข้าสังหารอูฐ พวกมันทุกตัวจึงได้อูฐ เป็นอาหาร

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๓๗ กานะเมฆวรรณเล่า เรื่องกบถูกงูเค่าประหาร
 สอนว่าคนโง่งมตก เป็นเหยื่อของคนฉลาด

ในสวนเก่าแก่แห่งหนึ่ง งูแก่ชื่อ มันทวิษ ไม่มีเรี่ยวแรงหาอาหารกินจึงนอน
 ชิมอยู่บนฝั่งใกล้สระน้ำ กบตัวหนึ่งถามมันว่า เหตุใดจึงไม่ออกหาอาหาร งูจึงเล่าเรื่อง
 ของตนว่าครั้งหนึ่งมัน เคยกตบุตรของ เกาณดินยะชื่อ สุศีล จึงถูกพราหมณ์สาบให้เป็น
 พาหนะของกบ เมื่อกบตัวนั้นได้ฟัง เรื่องราวก็รีบกลับไปรายงานต่อพญา กบชื่อ ชาลบาท
 พญา กบพาบริวารไปที่นั่นแล้วก็ขึ้นขึ้นบนหลังงู ท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ อย่างสบาย
 ต่อมาวันหนึ่ง งูแก่ก็แก่งทำเป็นหมดแรง เพราะขาดอาหารพญา กบจึงอนุญาตให้งูกิน
 กบในสระนั้นได้ งูกินกบในสระนั้น เรื่อยไปจนหมด เกลี้ยงก็เลยกินพญา กบ เสียด้วย

นิทานอุทาหรณ์ เรื่องที่ ๓๘ แร้งทูลทรศินเล่า เรื่อง พราหมณ์ฆ่าฟังพอนผู้
 ชื่อสัตย์ สอนว่าก่อนที่จะตัดสินใจทำอะไรก็ตามควรพิจารณาให้รอบคอบ เสียก่อน

พราหมณ์มาธวะอาศัยอยู่ใน เมืองอุชชยีนีกับภรรยา วันหนึ่งภรรยาของเขา
 ออกไปอาบน้ำชำระล้างร่างกายจึงมอบหมายให้พราหมณ์เป็นผู้ดูแลบุตร ในขณะนั้นเอง
 มีคนมาเชิญพราหมณ์ให้เข้าไปทำพิธีปารวณศราทในพระราชวัง พราหมณ์จึงทิ้งบุตรของ
 ตนไว้ให้ฟังพอนดูแลแทน หลังจากนั้นฟังพอนเห็นงูดำตัวหนึ่งกำลัง เลื้อยเข้าไปใกล้เด็ก
 มันจึงฆ่าตัวนั้น เสีย เมื่อพราหมณ์กลับมา ฟังพอนดีใจรีบวิ่ง เข้าไปหานายของมันแล้ว
 เกลือกกำลังอยู่บน เท้า ส่วนพราหมณ์เห็นรอย เลือดที่ปากและอุ้ง เท้าของฟังพอนก็คิดว่า
 ฟังพอนคงจะกินบุตรของตน เสียแล้วจึงฆ่าฟังพอน เสีย เมื่อพราหมณ์เข้าไปดูข้างในก็พบ
 ว่าลูกน้อยยังนอนหลับ เป็นปกติแต่มีงูตัวหนึ่งนอนตายอยู่ จึงรู้ความจริงแล้วหันไปมองฟังพอน
 ผู้ชื่อสัตย์ด้วยความ เสียใจ

ประวัติการศึกษา

นายพรกฤษณ์ ช่างแสงอุทัย เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
ณ กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ และได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในปีเดียวกัน

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย